

OMVÄRLDSBEVAKNING

Hur långt räcker utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap?

Veronica Alfredsson

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.

Handledare: Göran Widebäck

BIVILs skriftserie 2003:2

ISSN 1401-2375

© Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap 2003

Title

Business intelligence - Does the Library and Information Science education in Sweden give enough competence to do the job?

Abstract

The information market is constantly changing. With new and improved information technology more people get access to more information faster. However, the number of people educated to handle information also increases.

Business intelligence has for a long time been a well-known tool for companies to be competitive. Because of the increased access to information the competition between companies has intensified and more people have become aware of the advantages of business intelligence and how it can help them compete. Business intelligence is about how to gather, analyse and use information to make it profitable for the company. One tool is Information Management.

Library and Information Science (LIS) is an area where Information Management is a great part. The aim of this study is to see if the education in Library and Information Science in Sweden gives the competences needed to work with business intelligence at a private company.

Representatives from the Library and Information Science education were interviewed, and also persons who work with business intelligence in companies.

The result shows that the tasks of business intelligence have a greater extent than what the education in Library and Information Science in Sweden can offer. The failing part mainly seems to be the analysis of the information and the analysis of the information need of the company but also a kind of “business thinking” which is required to be able to work with these tasks. This knowledge is today not provided at the LIS education in Sweden. To be able to give more satisfying knowledge in this area the education has to develop a number of subjects. These are among other things: Knowledge management, Informetrics and Information Resources Management.

Innehållsförteckning

<u>1. UPPGIFTEN</u>	3
<u>1.1 INLEDNING</u>	3
<u>1.2 BAKGRUND</u>	4
<u>1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR</u>	6
<u>1.4 DEFINITIONER</u>	7
<u>1.5 METOD OCH AVGRÄNSNINGAR</u>	8
<u>2. KRAV PÅ OMVÄRLDSBEVAKAREN</u>	11
<u>2.1 OMVÄRLDSBEVAKAREN - EN LITTERATURSTUDIE</u>	11
<u>2.1.1 Omvärldsbevakarens uppgifter</u>	12
<u>2.1.2 Omvärldsbevakarens kunskaper och kompetens</u>	13
<u>2.1.3 Omvärldsbevakningsutbildningar t.ex. Docere Intelligence och Karios Future</u>	16
<u>2.1.4 Utbildningar i informationssystem och klassificering</u>	18
<u>2.2 OMVÄRLDSBEVAKARENS ARBETE – EN INTERVJUSTUDIE</u>	19
<u>2.2.1 Omvärldsbevakaren</u>	19
<u>2.2.2 Omvärldsbevakarens uppgifter</u>	19
<u>2.2.3 Omvärldsbevakarens kunskaper och kompetens</u>	21
<u>2.3 SAMMANFATTNING OCH MODELL ÖVER OMVÄRLDSBEVAKNING</u>	25
<u>3. VAD UTBILDNINGEN I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP GER</u>	27
<u>3.1 UTBILDNINGEN – EN LITTERATURSTUDIE</u>	27
<u>3.1.1 Historik</u>	27
<u>3.1.2 Kursplaner i biblioteks- och informationsvetenskap</u>	28
<u>3.1.3 Framtiden – utbildningen och arbetsmarknaden</u>	31
<u>3.1.4 Bibliotekarien som omvärldsbevakare</u>	36
<u>3.2 UTBILDNINGENS REPRESENTANTER – EN INTERVJUSTUDIE</u>	37
<u>3.2.1 Utbildningens utveckling och gångbarhet på informationsmarknaden</u>	37
<u>3.2.2 Konkurrensen och terminologin</u>	39
<u>3.3 SAMMANFATTNING</u>	40
<u>4. ANALYS OCH SLUTSATSER</u>	41
<u>4.1 ANALYSERA INFORMATIONSBEHOV</u>	41
<u>4.2 SÖKA INFORMATION</u>	42
<u>4.3 ANALYSERA INFORMATION</u>	43
<u>4.4 FÖRMEDLA INFORMATION</u>	43
<u>4.5 PERSONLIGA EGENSKAPER</u>	44
<u>4.6 UTVECKLING AV UTBILDNINGEN</u>	45
<u>4.7 SLUTSATSER</u>	49
<u>6. LITTERATURFÖRTECKNING</u>	50

1. Uppgiften

1.1 Inledning

Det visar sig att det finns olika uppfattningar om vad en bibliotekarie ska arbeta med. Några anser att bibliotekarien har de kunskaper som krävs för att vara ett oundgängligt verktyg i företagets informationshantering. Andra menar att det för detta ändamål inte enbart fordras informationsvetenskaplig utbildning, utan även specialistkunskaper inom exempelvis företagsekonomi, naturvetenskap och teknik.

I takt med att informationsteknologin utvecklats och Internet byggts ut så har tillgängligheten av information ökat, och söksätten blivit mer komplicerade. Utbildning och erfarenhet har gjort att bibliotekarierna erhållit djupare kompetens på området informationssökning, vilket bidragit till diskussioner om nya arbetsuppgifter för bibliotekarierna. Det har även medfört att omvärldsbevakning inom företag och förvaltning blivit en tänkbar arbetsuppgift för utbildade inom biblioteks- och informationsvetenskap. Är då kompetensen som utvecklas med denna utbildning lämplig och tillräcklig?

Idén med denna uppsats är att undersöka om utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap ger tillräcklig kompetens för att kunna arbeta med omvärldsbevakning vid privata företag. Detta problemområde ligger inom ämnena biblioteks- och informationsvetenskap (Information Management), samt företagsekonomi, varifrån en del begrepp och teorier hämtats. Vad som saknas i tidigare studier är en konkret beskrivning av de sysslor som räknas till omvärldsbevakarens, samt vilka personer som har kompetens att utföra dessa.

I uppsatsens första del ämnar jag klargöra vad som krävs av en omvärldsbevakare genom en litteraturstudie och intervjuer med personer som arbetar med omvärldsbevakning vid privata företag. Utifrån detta har sedan en modell över omvärldsbevakningens olika delar gjorts. Därefter tar jag reda på vad utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap ger. Denna del av uppsatsen undersöker utbildningen genom att kort gå igenom dess historik, nuvarande kursplaner, samt tänkbar framtida utveckling. Därefter redovisas intervjuerna med företrädare för utbildningen i Sverige. Slutligen tar jag upp kritiska punkter i överensställningen mellan kraven på omvärldsbevakaren och utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap.

1.2 Bakgrund

Ordet omvärldsbevakning används i olika sammanhang. Främst inom företagsekonomi där det handlar om att samla omvärldsinformation för beslutsunderlag. Man bevakar sin omvärld och försöker skaffa sig strategisk information om omvärlden. På så sätt används informationen för att positionera företaget på marknaden och stärka dess konkurrenskraft.

Omvärldsbevakning bedrivs inom olika områden och kan således tillhöra olika avdelningar vid ett företag. Inom de privata företagen är det intressant att bl.a. bevaka marknaden, teknologin och forskning inom branschens ämnesområde. Likväl som man kan ha särskilda avdelningar eller personer som har hand om omvärldsbevakningen, så kan man låta den s.k. spontana omvärldsbevakningen vara den huvudsakliga. Det innebär att samtliga medarbetare i organisationen bedriver ett visst mått av bevakning. Sven Hamrefors (forskare i bl.a. omvärldsbevakning på Handelshögskolan i Stockholm) rekommenderar dock en kombination av dessa två sätt att bevaka och samla in omvärldsinformation till företaget för att få bästa möjliga resultat. (Hamrefors, Sven 1999a, *Spontaneous Environmental Scanning - Putting "putting into perspective" into perspective*)

Under senare tid har inte bara privata företag utan även offentliga myndigheter och förvaltningar blivit uppmärksamma på att omvärldsbevakning kan ha betydelse för deras verksamhet. En statlig utredning som gjordes 2000, utmynnade den 1 januari 2001 i en ny myndighet *Institutet för tillväxtpolitiska studier*. (ITPS www.itps.nu) (SOU 2000:98) Enligt Statt (Sveriges Tekniska Attachéer, vilka har till uppgift att samla in statistiskt material mm.) har behovet av kvalificerad omvärldsbevakning och analys aldrig varit större än idag. Sveriges Tekniska Attachéers verksamhet har nu integrerats in i ITPS. Den huvudsakliga uppgiften för detta institut är att samla in och "analysera politikerrelevant kunskap från källor såväl i Sverige (myndigheter, universitet, regionala aktörer m.fl.) som i utlandet (OECD, EU, utländska universitet, m.fl.). Analysen ska inriktas på frågor som är av strategisk vikt för närings-, innovations-, och regionalpolitiken." (SOU 2000:98, s.66).

Ett exempel på omvärldsbevakning i kommunal regi är Göteborgs Stad där man både hunnit starta (1999) och lägga ner (2002) en s.k. omvärldsredaktion, som har haft till syfte att genom olika informationskanaler söka fakta och uppgifter till Stadskansliets handläggare och tjänstemän för att få ett bredare underlag för olika beslut. Sammanställningen av dessa uppdrag har sedan publicerats på en webbplats som finns kvar men nu är under avveckling.

[http://www.goteborg.se/wwwdb/Omvarld.nsf/startsidor/\\$first?OpenDocument](http://www.goteborg.se/wwwdb/Omvarld.nsf/startsidor/$first?OpenDocument))

Verksamheten delfinansierades först av Länsarbetsnämnden och från början var man fem anställda. Efter en nedskärning till tre personer så gjordes en utvärdering som visade att verksamheten inte lönade sig. Det åligger numer samtliga anställda att själva bedriva omvärldsbevakning. Ingen av personerna som arbetade på omvärldsredaktionen hade utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap. De var bl.a. grafiker och copywriters.

Till skillnad från Göteborgs Stads omvärldsbevakningsfunktion, fungerar enligt Sven Hamrefors Stockholms Stads omvärldsbevakningsfunktion mycket bra. (Hamrefors 2002 *Den uppmärksamma organisationen - Från business Intelligence till Intelligent Business*) Den inrättades 1996 och tillhör Stadsledningskontoret. Staben för omvärldsbevakning skall exempelvis "...göra konsekvensanalyser i syfte att påverka skeenden och förslag till beslut som är viktiga för Stockholms stad. Staben skall utveckla omvärldsbevakningen och omvärldsanalysen i stadens förvaltningar och bolag."

<http://www2.stockholm.se/infoom/namnd/>)

1999 beslutade fullmäktige i Uppsala kommun att man ska bedriva omvärldsbevakning för att bättre tillvarata kommunens intressen bl.a. kommunens arbete med omvärldsbevakning ska genomföras genom att samtliga nämnder, styrelser och bolag systematiserar sin omvärldsbevakning.

http://www.uppsala.se/svenska/kommuninfo/Internationellt_arbete/omvarld/omvarld.htm)

Gullspång/Karlsborgs kommun vill effektivisera sin informationsinhämtning genom att utveckla en omvärldsbevakningstjänst som skall vara öppen för alla inom näringsliv, organisationer, partier och kommunala förvaltningar inom kommunen.

Man har därför startat ett projekt där de lokala biblioteken är basresurs, eftersom man anser att det är där den professionella kompetensen för detta arbete finns. Detta är en försöksverksamhet under 2002-2003. (<http://bibliotek.gullspang.se/omvbev.html>)

På länsbiblioteket i Värmland har man anställt en bibliotekarie som enbart ska syssla med omvärldsbevakning. Enligt länsbiblioteket är det meningen att hon ska analysera politikernas och tjänstemäns informationsbehov och förmedla denna information i bearbetad form. Denna omvärldsbevakare ska även fortbilda målgruppen i informationssökning. Anledningen till att man anställde en bibliotekarie var att "En bibliotekarie kan fånga upp befintliga

informationsbehov, samla material och skapa struktur i det, samt göra det sökbart och tillgängligt”. (http://www.wermland.se/lansbib/projekt/projekt_omvarldsbev_ansokan.htm)

Vid länsbiblioteket i Värmland anser man att denna tjänst behövs därför att konkurrensen mellan landets regioner ökat, och likaså informationsutbudet och omvärldens förändringstakt, vilket leder till ett ökat behov av omvärldsbevakning.

Enligt Kahaner (amerikansk ekonomijournalist) undervisade man fortfarande inte i omvärldsbevakning vid universiteten i USA så sent som 1996 (Kahaner 1998). Han pekade då på Sverige som ett land av få, där man kunde få en examen (PhD) i *competitive intelligence*. Kahaner är amerikansk affärsjournalist (har bl.a. varit Washingtonkorrespondent för tidningen Business Week) och har publicerat ett antal skrifter om business intelligence. Han är styrelseledamot i the Society of Competitive Intelligence Professionals.

(www.kahaner.com) Hans bok: *Competitive Intelligence: How to gather, analyze, and use information to move your business to the top* (1998), används bl.a. som kurslitteratur vid akademiska utbildningar i omvärldsbevakning exempelvis vid Malmö högskola.

I Sverige idag finns ett flertal utbildningar och kurser inom detta ämne både vid statliga universitet och vid högskolor, samt privata läroanstalter. För att nämna några har Mälardalens högskola en utbildning som kallas Infoanalys, Malmö högskola har en 20-poängskurs i omvärldsbevakning och företaget som Docere Intelligence (www.docere.se) och Kairos Future (www.kairos.se), är helt inriktade på att utbilda företag och privatpersoner i omvärldsbevakning.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att ta reda på om en magisterexamen i biblioteks- och informationsvetenskap är tillräcklig för att arbeta med omvärldsbevakning vid privata företag, eller om det möjligen krävs kompletterande utbildning för denna arbetssyssa. Observera att jag skiljer mellan omvärldsbevakning i privata företag och offentlig förvaltning.

För att kunna besvara den övergripande frågeställningen - Är magisterutbildningen inom biblioteks- och informationsvetenskap tillräcklig för att kunna arbeta med omvärldsbevakning vid privata företag? - har jag brutit ned den i följande problemområden:

Yrkesrollen:

1. Vilka arbetsuppgifter ingår i omvärldsbevakning vid privata företag?
2. Vilka kunskaper/vilken kompetens är nödvändig för att kunna arbeta med omvärldsbevakning?
3. Vem utför omvärldsbevakningen?

Utbildningen:

4. Hur har den som arbetar med omvärldsbevakning förvärvat sina kunskaper?
5. Vad innehåller bibliotekarieutbildningen som kan vara till nytta vid arbete med omvärldsbevakning vid privata företag?
6. Vad i bibliotekariekompetensen är viktigt vid arbete med omvärldsbevakning?
7. Vilka punkter i kursplanerna vid bibliotekarieutbildningarna i Sverige kan knytas till begreppet omvärldsbevakning?
8. Kan man jämföra bibliotekarieutbildningen med andra utbildningar med avseende på förhållandet mellan teori och praktisk tillämpning?
9. Hur kan kursplanerna lämpligen utformas för att passa den nuvarande informationsmarknaden?

1.4 Definitioner

Omvärldsbevakning är i denna uppsats synonymt med environmental scanning, competitive-, competitor-, och business intelligence.

Informationsvetenskapsforskaren Chun Wei Choo, vid universitetet i Toronto definierar environmental scanning som den mest övergripande termen bland begrepp som behandlar informationsinsamlande. Enligt honom handlar *environmental scanning* om att inte bara samla information om konkurrenter, kunder och leverantörer, utan även om teknologi, ekonomiska förutsättningar, politiska och juridiska regelverk, samt sociala och demografiska trender. (Choo, Chun Wei 1999, "The Art of Scanning the Environment"; *Bulletin of the American Society for Information Science*)

Hamrefors definierar ordet scanning som hur man uppmärksammar fenomen och händelser i den omgivande miljön. "The environment could be anything material or social in the surroundings, close or distant to the individual." (Hamrefors 1999a, s.3)

Enligt Furustig och Sjöstedt (2000, *Strategisk omvärldsanalys*) är den allmänna betydelsen av omvärldsanalys att en person eller organisation undersöker delar av sin yttre omgivning i ett speciellt syfte.

Omvärldsbevakning innebär i denna uppsats de olika sätt på vilka man inhämtar information om omvärlden. Information som på något sätt kan bidra till ett företags utveckling eller avveckling och/eller att stärka dess konkurrenskraft. Omvärldsbevakare är således en person som arbetar med någon form av omvärldsbevakning, business intelligence eller environmental scanning, och dessa ord kommer omväxlande att användas.

Kompetens innebär förmågan att kunna använda de kunskaper och färdigheter som en person har. Det kan diskuteras huruvida man kan skaffa sig kompetens enbart genom utbildning eller om det har med erfarenhet och praktiskt kunnande att göra. Det skulle dock bli en helt annan uppsats.

Bibliotekarieutbildningen avser 80 poäng biblioteks- och informationsvetenskap (magisterprogrammet) vid fyra institutioner i Sverige; Lunds universitet, Bibliotekshögskolan i Borås, Uppsala universitet och Umeå universitet. Bibliotekarieutbildningen har bytt namn och man talar numer om ämnet biblioteks- och informationsvetenskap, som ett försök att frångå den professionstyngda kopplingen. Detta är gemensamt för samtliga fyra institutioner.

Med informationsmarknad menar jag otraditionella bibliotekarieyrken inom informationsbranschen.

I denna uppsats kommer skillnaden mellan omvärldsbevakning och omvärldsanalys inte att diskuteras. Omvärldsbevakning är en process som omfattar många olika delar där omvärldsanalysen kan sägas vara en del.

1.5 Metod och avgränsningar

Denna uppsats bygger i huvudsak på litteraturstudier inom företagsekonomi och information resources management (IRM), samt intervjuer med personer som representerar bibliotekarieutbildningarna och sådana som har till arbetsuppgift att arbeta med

omvärldsbevakning vid privata företag. Dessutom ingår en kortare analys av kursplanerna vid utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap i Sverige.

Det problematiska i en undersökning som min är att jag endast behandlar en liten del av ett stort område. Omvärldsbevakning är en del av information resources management (IRM). Ämnet består av många delar och det är dessa jag vill synliggöra för att kunna peka på vilka krav som ställs på omvärldsbevakaren. En annan studie skulle kunna handla om den statliga och kommunala förvaltningens omvärldsbevakning. Omvärldsbevakningen skulle då bedrivas genom att undersöka befolkningsutveckling, företags expansion eller nedläggningar, utbildningar, politiska beslut mm. Det skulle kunna jämföras med att göra en SWOT- och PEST-analys för ett specifikt geografiskt område, då man tar hänsyn till dessa olika faktorer för att kunna veta åt vilket håll utvecklingen i t.ex. kommunen går, och vilka konsekvenserna blir av nybyggnationer, nedläggningar osv.

Utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap är bred och innehåller olika ämnen, av vilka en del behandlas i denna studie. Jag har avgränsat mig att studera utbildningen med omvärldsbevakarens perspektiv. Detta innebär att jag inte kommer att behandla ämnen i utbildningen som exempelvis katalogisering och klassificering, vilka räknas till traditionella bibliotekariesysslor.

Urvalet för de kvalitativa intervjuerna har gjorts genom TLS: s (Tekniska Litteratursällskapet, numer Svensk förening för informationsspecialister) medlemsmatrikel av det enkla skälet att det var lätt att få en idé om vilka som skulle vara lämpiga respondenter. Dessutom är TLS en förening för informationsspecialister och verkar för bl.a.:

- en kvalificerad informationsförsörjning
- ökad kompetens i värdering och hantering av information
- ett värdefullt erfarenhetsutbyte kollegor emellan

www.tls.se

Endast personer inom privata företag har kommit i fråga och då i första hand personer som arbetar vid s.k. Business Intelligence avdelningar. Samtliga respondenter står angivna som informationsspecialister i TLS: s medlemsmatrikel och säger sig arbeta med omvärldsbevakning. Problematiskt är att respondenterna själva fått avgöra om de utifrån en

given definition av ordet omvärldsbevakning anser att de arbetar med omvärldsbevakning. Detta kan ha medfört att vissa personer som svarat på frågorna sysslar med omvärldsbevakning endast i mycket liten utsträckning. Trovärdigheten i resultatet kan därför ha påverkats.

Vid utbildningarna valdes respondenter som har varit och/eller är engagerade i utbildningarnas utformning och/eller är insatta i ämnet omvärldsbevakning.

2. Krav på omvärldsbevakaren

Avsikten med detta kapitel är att visa vilka arbetsuppgifter som tillhör omvärldsbevakaren, samt de krav som ställs för att hon/han ska kunna utföra dessa uppgifter. Litteratur som kommer att behandlas i denna del av uppsatsen har sin utgångspunkt i företagsekonomin. Den består av artiklar och böcker inom ämnesområdena Information Management och Business Intelligence. Jag har huvudsakligen använt mig av Sven Hamrefors teorier och i synnerhet hans bok *Den uppmärksamma organisationen - Från business Intelligence till Intelligent Business*, 2002.

2.1 Omvärldsbevakaren - en litteraturstudie

Det finns en uppsjö litteratur om omvärldsbevakning inom företagsekonomin. Det denna litteratur främst tar upp är omvärldsbevakningens syfte, dvs. att göra sitt företag konkurrenskraftigt och framgångsrikt genom att samla information om sin omvärld, samt olika modeller för detta. Per Frankelius' (bl.a. forskare i omvärldsanalys och ekonomie doktor i företagsekonomi vid Internationella Handelshögskolan i Jönköping) bok *Omvärldsanalys* (2001b) och Herbert E. Meyers *Real-world intelligence: organized information for executives* (1987) är några exempel på det. (Meyer arbetade bl.a. under Reaganadministrationen som vice ordförande för CIA:s nationella underrättelsetjänst. (National Intelligence Council))
<http://www.nationalreview.com/comment/comment-meyer101702.asp>

Inom den informationsvetenskapliga litteraturen räknas omvärldsbevakning bl.a. som en del av Information Management (IM). "Information management is the process of identifying, defining, collecting, storing, processing, protecting, and distributing information. It deals in information content, which is a business issue, that is understanding the need, use, and value of information in the organization (i.e. the flows of information)" (Johan Olaisen, norsk professor i marknadsföring och med utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap, 1993, *Information Management - A Scandinavian Approach* s.17).

Hamrefors refererar till undersökningar om omvärldsbevakningens effektivitet inom företag från Fortune 500-listan där flera av studierna visar att omvärldsbevakning blir som mest effektiv då den ingår i en "formaliserad process för strategisk planering" (Hamrefors 2002 s.16). Slutsatser av studierna blir att omvärldsbevakningen i sig bidrar till mer kunnande på de områden man redan är fokuserad, vilket kan göra att organisationen invaggas i en falsk

trygghet. (Hamrefors 2002, s.16-17) Han visar också på att då man försökt att skapa självständiga funktioner för omvärldsbevakning så självdör de ofta, eller tas upp i andra funktioner i organisationen - Praktiska exempel på detta är till exempel Omvärldsredaktionen i Göteborgs Stad och Informationsmäklarna vid Helsingborgs Stadsbibliotek (vilka bl.a. hade omvärldsbevakningsuppdrag) som försvunnit.

Frankelius skriver i en artikel i *Tidskrift för Dokumentation* (Nr 2 1998, "Om informationens nytta" s.48) att det är viktigt att fråga sig *vilken* information ett företag bör intressera sig för, och hur informationen kan användas på ett sätt som skapar mest nytta för företaget. Han visar i samma artikel även en modell för hur man i ekonomiska termer kan bedöma informationens nytta för ett företag.

2.1.1 Omvärldsbevakarens uppgifter

Hamrefors beskriver metoden för organiserad omvärldsbevakning som en cykel, där man börjar med att definiera informationsbehovet och utifrån detta formar hypoteser, vilka man sedan utgår ifrån då man söker informationen. Informationssökningen blir på detta sätt mycket fokuserad. Den insamlade informationen analyseras sedan för att man ska kunna förstå olika samband. De mest troliga bilderna över dessa samband ska sedan förmedlas till övriga delar av organisationen (Hamrefors 2002, s.123).

Irene Wormell (professor vid BHS och tidigare chef för f.d. Center för Informatiska studier vid Bibliotekshögskolan i Köpenhamn, där hon också varit chef för avdelningen Verksamhetens informationsbetjäning) skriver i en artikel 1999 i *FiD Review*, ("Adding values to the retrieved information" Vol.1 No 4/5 s.83-90) att omvärldsbevakning till stor del handlar om att samla information från olika medier såsom tidskrifter, Internet-källor, patent etc. Denna information brukar, enligt Wormell, samlas och struktureras i t.ex. ett intranät tillsammans med annan information (Ibid. s.83).

Företagsledare är en grupp som kontinuerligt utför omvärldsbevakning. Chun Wei Choo (2002, *Information Management for the Intelligent Organisation - The Art of Scanning the Environment*) beskriver företagsledares och chefers omvärldsbevakning i ett helt kapitel. Enligt Hamrefors tenderar dock beslutsfattare att vilja söka information som bekräftar den de redan har i sina handlingsmiljöer (Hamrefors 2002, s.122). "I idealtillståndet tänker man sig

att beslutsfattarna skall vara så initierade i händelseutvecklingen att de fattar beslut om åtgärder angående sådant som ännu inte hänt, tidigare än alla andra och med bättre besluts kvalitet än alla andra” (Ibid. s.12). Deras uppgift är istället att skapa ett sådant klimat i organisationen där medarbetarna själva kan bedriva omvärldsbevakning.

Enligt Hamrefors (1999a) bedrivs omvärldsbevakning i viss mån av alla inom organisationen, genom att man samtalar med kollegor inom och utom företaget, och ständigt får information via olika spontana kanaler. Däremot är det inte säkert att organisationen har ett gynnsamt klimat för att medarbetarna ska vilja förmedla den information de har, eller bedriva medveten omvärldsbevakning (Hamrefors 2002).

Vid en del företag finns särskilda avdelningar för omvärldsbevakning. Dessa utgör ofta en del av en annan avdelning i organisationen. Det kan till exempel vara marknadsavdelningen eller den tekniska avdelningen. Hamrefors menar att en organiserad omvärldsbevakning måste vara en del av den egna organisationen samtidigt som den inte får vara en del av de befintliga funktionerna. ”Omvärldsbevakningsfunktionen skall vara integrerad men inte involverad.” (Hamrefors 2002, s.118)

Hans slutsatser av andras undersökningar och egna studier är att ”... entreprenörer är personer som bättre än andra förutser vad som kommer att hända i affärsmiljön. Utifrån dessa förutsägelser anpassar entreprenörerna sitt beteende så att det resulterar i en effekt som är i takt med aktionstillfället. ... Vägen till handling är kort för entreprenören och handlingen sker i tid innan förutsättningarna för aktionstillfället har försvunnit.” (Ibid. s.29). Således innebär detta att omvärldsbevakaren och entreprenören delar samma egenskaper i detta avseende.

Enligt (Hamrefors 2002) tillhör bl.a. informationssökning och att kommunikation av erhållen information omvärldsbevakarens uppgifter.

2.1.2 Omvärldsbevakarens kunskaper och kompetens

Aguilar (1967, *Scanning the Business Environment*) definierar ordet *scanning*, inte bara som *söka*, utan även *planlöst titta*. (Aguilar 1967, s.1) Hans bok behandlar avläsning (granskning) av information om händelser och relationer i ett företags omgivande miljö, som skulle kunna vara beslutsunderlag och således påverka företagets framtid.

Den företagsekonomiska litteraturen tar ofta upp hur omvärldsinformationen skall omvandlas till *intelligence*, dvs. bearbetad information som kan användas som beslutsunderlag. Kahaner definierar *intelligence* på följande vis: ”*Intelligence, on the other hand, is a collection of information pieces that have been filtered, distilled, and analyzed. It has been turned into something that can be acted upon. Intelligence, not information, is what managers need to make decisions. Another term for intelligence is knowledge.*” (Kahaner 1998, s.20). Detta kan anknytas till Hamrefors’ (2002) teorier om att omvärldsbevakaren måste kunna förutse vilken information beslutsfattare i organisationen kommer att behöva, samt *hur* beslutsfattarna kommer att hantera informationen (Hamrefors 2002, s.121).

Vidare menar Hamrefors (2002) att en organisation inte är hjälpt av att anställa t.ex. externa omvärldsbevakningskonsulter, eller att etablera en omvärldsbevakningsfunktion innan medarbetarnas egen spaning fungerar optimalt. Skälet är att man som omvärldsbevakare måste ha erfarenhet av både företaget och branschen, samt att personen i fråga måste ha legitimitet i organisationen, för att medarbetarna ska lyssna på henne/honom (Hamrefors 2002, s.110-111). Kunskap om företaget och branschen skaffar man sig genom erfarenhet inom just dessa.

Enligt Hamrefors (1996, *Omvärldsbevakning för organisatoriskt lärande*) så kan förmågan att avläsa en situation indelas i ”tre moment:

- 1) förmåga att förstå handlingsmiljön
- 2) förmåga att upptäcka händelser
- 3) förmåga att förutsäga händelser i handlingsmiljön” (Ibid. s.10)

Frankelius skriver i sin bok *Omvärldsanalys* (2001b) att man för att kunna lyckas bra med informationssökning måste ha stor insikt om olika källor och metoder och vad som skiljer dem åt (Ibid. s.137). Man måste skaffa sig en bild av både informationskällornas och sökmetodernas karaktär, betydelse och användning (Ibid. s.142). Han menar att den professionelle informationssökaren måste vara en kombination av språkspecialist och ämnesspecialist för att kunna göra ett bra arbete (Ibid. s.145). Dessutom understryker Frankelius betydelsen av personliga kontakter både för att få direkt information, samt tips om källor (Ibid. s.141).

I en artikel i *Tidskrift för Dokumentation* (1998), hävdar Frankelius att det "...krävs stor kunskap, djup praktisk erfarenhet, rätt sammansatt personligt nätverk och ständig bevakning av utvecklingen inom informationsmarknadens utbudssida" för att kunna skilja mellan bra och dåliga källor (Ibid. s.48). Dessutom ska man ha förmåga att utifrån företagets affärsidé kunna identifiera ett relevant informationsbehov. Det behövs för att informationen ska kunna omvandlas till användbar strategisk kunskap för företaget (Ibid. s.52).

För att kunna arbeta med omvärldsbevakning krävs enligt Hamrefors att man är uppmärksam. "All omvärldsbevakning utgår från den uppmärksamhet individen riktar mot omvärlden. Uppmärksamhet är i sin tur resultatet av en perspektivbildningsprocess..." (Hamrefors 2002, s.39).

Enligt Hamrefors (2002) har entreprenörer de egenskaper som är nödvändiga även för omvärldsbevakaren. Han menar att "... entreprenörer är personer som bättre än andra förutser vad som kommer att hända i affärsmiljön. Utifrån dessa förutsägelser anpassar entreprenörerna sitt beteende så att det resulterar i en effekt som är i takt med aktionstillfället. ... Vägen till handling är kort för entreprenören och handlingen sker i tid innan förutsättningarna för aktionstillfället har försvunnit." (Hamrefors 2002, s.29).

Irene Wormell menar att kompetens handlar om att utnyttja systemen rätt: "Informetrics combined with advanced IR techniques, practiced and creatively used by LIS professionals and their teams, has its given place in the intelligence gaining processes, and provides a whole range of potential to add new value to the results of database searches." (Wormell 1999, s.89)

I sin bok *Den uppmärksamma organisationen* (2002) skriver Sven Hamrefors att de professionella informationssökarna är viktiga medarbetare i arbetet med omvärldsbevakning. Han menar att deras kompetens är att känna till informationskällor och att söka information på ett professionellt och noggrant sätt. Han framhåller också att det krävs stor professionalism för att kunna hantera mångfalden av avancerade informationskällor som finns i utbudet idag. Vidare anser Hamrefors att kommunikatorerna har stor betydelse i omvärldsbevakningsfunktionen, eftersom det är viktigt att kunna förmedla rätt budskap till rätt person i rätt tid. (Hamrefors 2002, s.128) Inte bara professionella informationssökare är nödvändiga för en fungerande omvärldsbevakning. Hamrefors betonar vikten av

medarbetarnas spontana bevakning och betydelsen av information ur arbetsvardagen. Detta utgör basen för organisationens omvärldsbevakning. (Hamrefors 1999a, 2002)

Följande citat sammanfattar en del av vilken kompetens Irene Wormell anser viktig vid arbete med omvärldsbevakning. ”Gaining *'intelligence'* from quantitative and qualitative data is an exciting process in which different kinds of competencies and skills are dynamically combined. The ability to think creatively and explore the enormous capacity of the human brain to find new associations and combine them with known and unknown *'new concepts'* – supported by the facilities of advanced IR technology – today opens up the great potential to use the large amount of digital information to *'foresee'* and systematically check what is going on in the outside world.” (Wormell 1999, s.89)

2.1.3 Omvärldsbevakningsutbildningar t.ex. Docere Intelligence och Karios Future

I detta kapitel beskrivs utbildningar som innehåller kunskaper som är nödvändiga för omvärldsbevakare. För att få ytterligare information om vilka krav som ställs på omvärldsbevakare redovisas ett urval av dessa utbildningar nedan.

I litteraturen nämns ekonomiutbildningen vid Lunds Universitet som en av de första högre utbildningarna i Business Intelligence i världen (Choo, 2002). Professor Stevan Dedijer började undervisa i detta ämne i Lund redan på 1970talet.

Marta L. Dosa, (Ph.D., Faculty of Environmental Studies at the State University of New York College of Environmental Science and Forestry. <http://www.esf.edu/es/faculty.htm>) nämner att USA:s jordbruksdepartement ett IRM-program för vidareutbildning (Dosa “Education for New Professional Roles in the Information Society”; *Education for Information* Nr 3 1985, s.207).

Vid företaget Docere Intelligence bedriver man kursverksamhet inom området omvärldsanalys och omvärldsbevakning. Man har bl.a. en utbildning som enligt information på hemsidan (www.docere.se) grundas på en fempoängskurs i business intelligence vid Lunds universitet. Denna kurs pågår i sju dagar. I kursplanen ingår bl.a.:

- Att planera ett researchuppdrag

- Researchmetodik
- Intervjutekniker
- Sökmetoder och sökteknik
- Tjänster för informationsinsamling
- Intelligent agenter
- Från information och data till kunskap och insikt
- Analysens möjligheter och begränsningar
- SWOT, benchmarking och produktmatrisanalys
- Scenarioanalys - konsten att skapa framtidsbilder
- Förändringskrafter inom politik , ekonomi, samhälle och teknik

Dessa punkter kan jämföras med delar ur kursplanerna vid utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap. Det man här kallar informationsförädling innebär olika former av analyser, t.ex. scenarioanalys, trendanalys, nätverksanalys, tidsaxelsanalys och branschstrukturanalys. Scenarioanalysen finns med i vissa B- & I-utbildningar i Sverige, om än inte lika djupgående. Tillämpningsexemplen hämtas där i de flesta fall från offentliga bibliotek, då de tycks vara lättast att få tag på.

Enligt Kairos Future:s webbsida (www.kairos.se) hjälper man organisationer med framtids- och omvärldsanalys. Även detta företag tillhandahåller utbildning: från introduktions- till högskolekurser i omvärldsbevakning, omvärlds- och framtidsanalys, scenarioplanering och strategiutveckling. De tillämpar en ”processinriktad pedagogik”, vilket enligt hemsidan innebär att man varvar teoretiska genomgångar med praktiska övningar, samt enskilda uppgifter och gruppdiskussioner. (www.kairos.se/tjanster/academy)

Kursen *Strategisk omvärlds- och framtidsanalys* anordnas på Kairos Future i samarbete med bl.a. Högskolan i Trollhättan/Uddevalla och utgör 10 akademiska poäng. Enligt kursplanen lär man sig grunderna i omvärlds- och framtidsanalys för både företag och organisationer och innehåller metoder för omvärldsanalys, scenarioplanering och strategiutveckling. Att delta i en kurs vid något av dessa ovan nämnda företag kostar runt fyrtio tusen kronor.

2.1.4 Utbildningar i informationssystem och klassificering

Informationssökning är det andra steget i Hamrefors' omvärldsbevakningscykel. (Hamrefors 2002, s.123) Inom biblioteks- och informationsvetenskap är kunskap om hur informationssystem byggs upp och information klassificeras en grundläggande del av utbildningen i informationssökning. Anledningen är att få förståelse för hur information lagras och återfinns. Biblioteks- och informationsvetenskap är dock inte det enda ämnet där man undervisar i informationssystem och klassifikation är på inget sätt förbehållet bibliotekarier. Nedan nämns några utbildningar och yrkesgrupper som använder sig av klassifikationssystem för att bringa ordning i stora informationsmängder.

I kulturhistoria finns ett klassifikationssystem som heter *Outline of Cultural Materials* (OCM). Detta kan man använda för att klassificera såväl litteratur, bilder, film som andra föremål och är således mycket användbart på museer. En nordisk version finns som kallas *Nordisk Outline*. (<http://www.meta.se/html/resurs.xhtml> <http://www.norrkoping.se/arkivdata/stadsmus.html>) På Kungliga Bibliotekets webbplats <http://www.kb.se/bibsam/bidrag/abmrapport.htm> kan man läsa mer om klassifikationssystemet Outline.

Inom biologin hittar man många exempel på klassifikationssystem, bl.a. klassificeras cancertumörer (<http://www.sos.se/mars/sta005/sta005.htm>). På biologikurser vid universiteten ingår klassifikation som ämne. Kursen *Zoomorfologi* vid Göteborgs universitets Marina Forskningscentrum är bara ett exempel av många. (<http://www.gmf.gu.se>) Vid institutionen för medicinsk teknik på Linköpings universitet studeras medicinska informationssystem (<http://www.imt.liu.se/GU/kurser/TBMI17>). Även inom växtläran finns ett klassifikationssystem som Carl von Linné utformade.

För att bringa ordning och reda i geologiska data använder man sig av klassifikationssystem som utarbetas genom s.k. klusteranalys. (<http://www.geonord.org/geoanalys/kluster.html>) Även teknik är ett ämne där man kan hitta många olika klassifikationssystem, exempelvis i doktorandkursen *Mätteknik* inom *Väg och Vatten* vid Chalmers tekniska högskola. (http://www.vsect.chalmers.se/utbildning/forskar/doktorandkurser_s.html)

I *Svenska Dagbladet* den 15 augusti 2002 kunde man läsa i en artikel ("Nytt ljus över gamla stenar") av Per Beskow (docent, och religions- och kyrkohistoriker) att forskare i arkeologi i Sverige tagit fram klassifikationssystem för runstenarnas ormslingor och för korsen som finns på många runstenar.

2.2 Omvärldsbevakarens arbete – en intervjustudie

Mina frågor har besvarats av tolv personer som arbetar som omvärldsbevakare. Samtliga har i studien beskrivit sina arbetsuppgifter. Personerna är anställda inom olika branscher och arbetar vid varierande avdelningar i organisationerna. I vissa fall handlar det om "rena" business intelligence-avdelningar eller funktioner som sorterar under t.ex. marknadsavdelningar. Några exempel på vad avdelningarna kallas är Business Intelligence, Library, Information Centre, Research and Information, Bibliotek, Medical Affairs mm.

2.2.1 Omvärldsbevakaren

De personer som intervjuats har olika bakgrund. De har utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap, ekonomi, kemi, medicin, teknik, data mm. eller en kombination av flera utbildningar exempelvis B & I och ekonomi. Sju respondenter av tolv har utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap. Övriga är ämnesspecialister som kompletterat med diverse informationssöknings- eller omvärldsbevakningsutbildningar från exempelvis TLS.

Generellt framhåller personerna som arbetar med omvärldsbevakning tre kunskaper som är självklara vid arbete med omvärldsbevakning: att ha branschkunskaper, vara kompetent i informationssökning, samt kunna förmedla informationen, dvs. någon form av pedagogisk kunskap. De flesta anser också att det finns vissa personliga egenskaper som är nödvändiga då man arbetar med omvärldsbevakning, fantasi och kreativitet är ett par ord som återkommer i flera av svaren.

2.2.2 Omvärldsbevakarens uppgifter

Då man ser närmare på vad respondenterna arbetar med visar det sig vara allt ifrån informationssökning till sammanställning av nyhetsbrev. Dessutom så har många av respondenterna även andra arbetsuppgifter utöver de som direkt kan räknas till

omvärldsbevakning. Det handlar då till exempel både om traditionella ”bibliotekarieuppgifter” såsom fjärrlån, och nyare, exempelvis webbdesign.

Enligt personerna i undersökningen handlar deras arbete om att söka och analysera information inom olika ämnesområden. De flesta talar om att söka information av skilda slag. Det kan vara patentbevakning, branschinformation och affärsinformation såsom statistik, marknadsdata mm. En del respondenter utför sökningar på uppdrag från konsulter, samt agerar själva som internkonsulter på området.

Man skiljer på primärsökning och sekundärsökning. En primärsökning innebär att man söker information på det ställe där informationen först har uppstått. Det betyder att man exempelvis ringer till en person som på grund av sin befattning, troligen har informationen man önskar.

- Tio respondenter uppger informationssökning som en av sina arbetsuppgifter och de flesta preciserar att de söker i interna och externa databaser. Det gäller här databaser som innehåller statistik, affärsinformation, forskningsrapporter, patent och marknadsdata mm. ”Jag söker på uppdrag i medicinska databaser” och ”Söker i interna och externa databaser” är vanliga svar. Flera av de som gör informationssökningar, analyserar informationen och sammanställer den i nyhetsbrev eller lägger ut den på interna ”omvärldsportaler” på företagets intranät. De som menar att de inte söker mycket information själva har automatiska söksystem som hämtar in information automatiskt, eller också söker andra personer information åt dem.
- Sju personer söker i databaser, men berättar också att de söker information på andra sätt. En av dessa säger att man ibland ”ringer runt och skaffar information från primärkällor”. En annan uppger ”nyhetshantering” som ett sätt att söka information. Omvärldsinformation blir till nytta ”när informationsmottagaren vågar tänka själv och se nya vägar i en gammal process”, säger en omvärldsbevakare. ”... även små notiser i en landsortstidning kan vara av värde tillsammans med annan information”, anser en annan. Ytterligare en person menar att man kan få information från personer inom företaget om man är bra på att skapa personliga relationer. Vidare betonar hon vikten av att ha ett ”brett kontaktnät inom och utanför företaget, vara intresserad av vad som händer inom och utanför företaget. Alltid ”på jakt”.” Internetlänkar anges också som en informationskälla som används.

- Att vara webbansvarig och uppdatera interna databaser tycks vara en relativt vanlig arbetsuppgift bland personerna i studien. Några företag har interna omvärldsportaler som informationsspecialisten/omvärldsbevakaren ansvarar för.
- Tre respondenter ”informerar och utbildar användare” för att underlätta deras omvärldsbevakning. Dessa personer anger också att de ”tillhandahåller verktyg för informationssökning” för att andra anställda ska kunna söka sin omvärldsinformation själva.
- Två personer uppger patentbevakning/patentgranskning som en viktig del i arbetet med omvärldsbevakning.
- Traditionella bibliotekarieuppgifter såsom fjärlån, inköp och prenumerationer är det endast två respondenter som nämner som sina arbetsuppgifter. Däremot är det ytterligare en som säger att i arbetsuppgifterna med omvärldsbevakning ingår även att ”strukturera, kategorisera och organisera information”.

2.2.3 Omvärldsbevakarens kunskaper och kompetens

Samtliga omvärldsbevakare i denna studie har vidareutbildats i informationssökning och/eller omvärldsbevakning. Det finns ett stort utbud av kurser inom dessa områden. Kurserna tillhandahålles av bl.a. databasvärdarna, som erbjuder utbildningar för anställda på företag som prenumererar på deras databaser. Även TLS anordnar kurser i informationssökningar för sina medlemmar. Företagen Docere Intelligence och Kairos Future, vilka jag tidigare nämnt, säljer kurser i informationssökning och omvärldsbevakning. Vissa företag erbjuder även interna kurser för generalister då dessa får kännedom om exempelvis vokabulär och facktermer inom branschen.

Ämneskunskap/branschkunskap

Flera av de tillfrågade menar att just ämneskunskaper är viktiga för att kunna söka rätt sorts information och för att förstå vad det är man letar efter. Samtliga respondenter anser att kunskap om företaget och branschen är oundgänglig i deras arbete. Det handlar om allt ifrån ”kännedom om olika länder/kulturer där företaget har affärer/kunder/konkurrenter” till

”Företagsspecifika kunskaper typ produktkännedom, terminologi & företagsstruktur”. En informant uttrycker sig: ”förstå företag och affärsinformation, ekonomiska begrepp och nyckeltal, affärstänkande och branschspecifika kunskaper, vilka man förvärvar genom erfarenhet”. En annan säger att ”God kännedom om företagets produkter, konkurrenter och kunder” är kunskaper som är viktiga hos en omvärldsbevakare. Likaså nämner en annan att kunna ”handla proaktivt” som viktigt. En generalist säger att ”en del vokabulär och termer lär man sig via internkurser, men det mesta lär man sig genom att arbeta med det – arbetslivserfarenheten”. ”Branschkunskaper (det tar ca ½ till 1 år att få kunskaper om den aktuella marknaden)”, anser någon.

Informationssökning

”Att ha som mål att vara bäst och kunna allt vad relevanta omvärldskällor heter. Att veta var och med vilka verktyg man kan få tag i den typ av information som är relevant för ditt uppdrag är det unika i omvärldsbevakarens kompetens”, säger en omvärldsbevakare, som också anser att det är viktigt att ha omgivningens förtroende och respekt, god social förmåga, samt egen nyfikenhet. Denna respondent menar att modeller och verktyg är en viktig del av omvärldsbevakningen, samt att veta hur materialet skall presenteras för kunden.

”Ha tålamod, se saker i ett större perspektiv – ibland får man kanske gå omvägar för att kunna få svar.” ”Att man är systematisk. Det är både en personlig egenskap och något som man även lär sig på bibliotekarieutbildningen”, menar en person som arbetar som omvärldsbevakare. En annan uttrycker sig likartat, men använder ordet strukturerad istället för systematisk.

Språkkunskaper, sökspråk och boolesk logik, är andra kunskaper som framkommer som viktiga i arbetet med informationssökning.

Källor & källkritik

Sju respondenter talar om källornas betydelse, att veta vilka som är användbara för just sitt företags ämnesområden, känna till relevanta omvärldskällor, samt att vara källkritisk. En person talar om primär- och sekundärkällor och menar att båda kan vara lika användbara i hennes arbete. ”Kunna sortera och sammanställa det viktiga från en massa olika källor” menar en omvärldsbevakare som betonar vikten av att vara kreativ i sitt letande efter information. Att vara kreativ, öppen och snabb i tanken samt ”God kännedom om olika typer

av material och källor” anser en annan. ”Kunskap om vilka informationskällor som finns, samt kunna värdera källorna.”

Analys av informationsbehov och analys av informationen

Man bör, enligt flera respondenter vara noggrann, samt ha ”analytisk förmåga”. Dessutom måste man ”kunna tolka och tyda informationen”. Omvärldsbevakaren måste också ha gott omdöme för att kunna bedöma informationens relevans, och kunna värdera information. ”Allmänbildning är viktigt så att man snabbt kan sätta sig in i olika saker, och så att man ser vad som ligger bakom en händelse. Det lär man sig delvis på bibliotekarieutbildningen”, menar en omvärldsbevakare som från början är utbildad bibliotekarie. Hon menar också att man behöver ”fantasi och lyhördhet, så att man kan lista ut vad den som frågar egentligen vill ha reda på. Just det skiljer sig inte så mycket från vanlig referenstjänst vid folkbibliotek egentligen.” Fler instämmer i att det är viktigt att vara lyhörd, dels för att få ”tidiga signaler från kunderna” och dels för att kunna ”veta vad kunden egentligen frågar efter”.

Informationsförmedling

Att vara en god pedagog och kunna organisera information så att kunden kan förstå och använda den är ytterst viktigt. ”Att veta hur materialet skall presenteras för kunden.” ”Kommunikationsförmåga” och ”god social förmåga, ha omgivningens förtroende och respekt så att man kan, vågar och har möjlighet att prata med alla i organisationen” hör också till informationsförmedlarens nödvändiga konster.

Personliga egenskaper

Vissa egenskaper, som här räknas till personliga, kan delvis läras in och övas upp. Exempelvis att vara pedagogisk är en personlig egenskap, som även kan övas upp genom pedagogiska studier. Kommunikationsförmåga, samt att vara analytisk är även dessa egenskaper som är personliga och som med övning kan utvecklas. Till exempel talar flera av respondenterna om att människor som arbetar med omvärldsbevakning måste vara detektiver, ”lite Sherlock Holmes-anda”, ”nysta i garnhärvan”, ”dra i olika trådar”. Någon beskriver arbetet med omvärldsbevakning som ”Detektivarbete”.

Kreativitet är även det en personlig egenskap som kan stimuleras mer eller mindre.

Omvärldsbevakarna ger flera praktiska exempel på hur kreativiteten kan ta sig uttryck: ”god associationsförmåga”, ”ta initiativ att bevaka olika områden; produkter, konkurrenter och

marknader”, ”Ge exempel till viktiga befattningshavare”, ”handla proaktivt” samt att vara ”öppen och snabb i tanken”. Liksom fantasi och kreativitet så är nyfikenhet ett ord som hela tiden återkommer i respondenternas svar på vad som är viktiga personliga egenskaper hos en omvärldsbevakare. Ordet ”servicekänsla” nämns också några gånger som en viktig egenskap. ”Lyhördhet för kunders önskemål” och samarbetsförmåga är även uttryck som används frekvent av respondenterna.

Omvärldsbevakarna om utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap

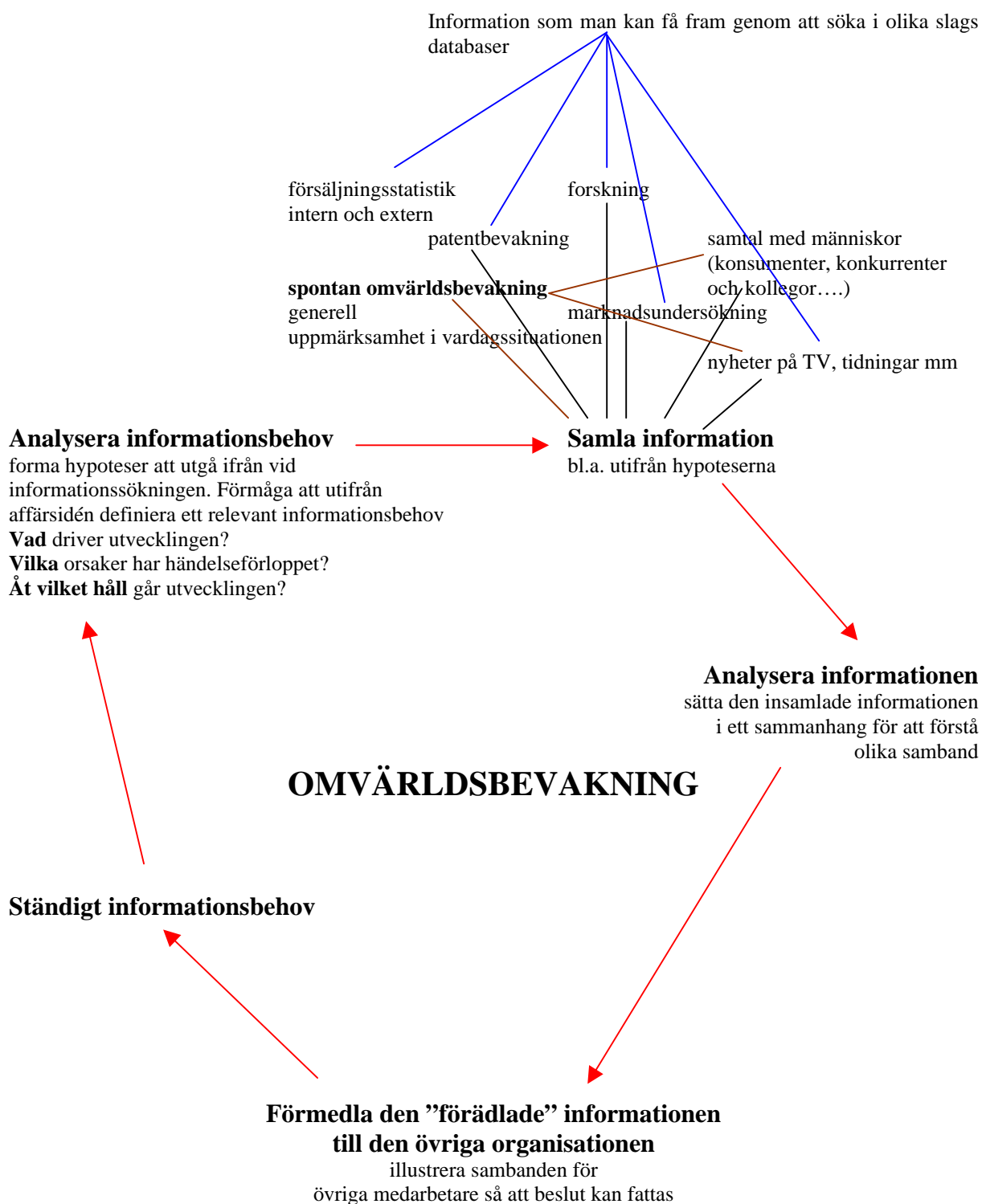
I arbetet med omvärldsbevakning säger en respondent att ”man har ingen nytta av traditionella bibliotekariekunskaper. Inte ens databaserna man fick öva sig i på utbildningen används i mitt arbete. Däremot lärde man sig att formulera strategier på utbildningen, vilket man har nytta av. Dessutom lärde man sig bakgrunden till hur informationen är uppbyggd. Och man fick god kännedom om olika typer av material & källor.” En annan respondent menar att det då hon gick utbildningen i början av 90-talet inte var accepterat att tänka affärsmässigt, utan att ”det mesta handlade om folkbildning av olika slag”. Ytterligare en omvärldsbevakare säger att det var för lite kontakt med verkligheten på utbildningen och att man borde arbeta med olika ”case” som man gör på företagen. Då skulle man få en del av den branschkunskap som är nödvändig vid omvärldsbevakning. Hon tycker inte att man ska införa praktik, men ”däremot att det vore bra om man delade upp utbildningen efter någon gemensam termin så att de som är intresserade av att arbeta på företag skulle få rikta in sig på det och de som vill arbeta på folkbibliotek inriktar sig mer åt det hållet”. Att vara systematisk och allmänbildad är något som en omvärldsbevakare tycker att hon lärde sig på utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap.

2.3 Sammanfattning och modell över omvärldsbevakning

Vilka kunskaper bör man då ha som omvärldsbevakare? Enligt ovanstående kan sammanfattas antal egenskaper och kunskaper som en person med denna funktion bör besitta:

- erfarenhet av branschen
- kunskap om företaget och dess handlingsmiljö
- praktisk erfarenhet
- stort personligt nätverk
- förmåga att analysera företagets informationsbehov
- förmåga att förutsäga händelser i handlingsmiljön
- kunskaper om användbara informationskällor, primära som sekundära
- kunskaper om hur man utvärderar källor och kritiskt granskar dessa
- kunskap om sökteknik och olika sökverktyg och hur dessa används
- språkkunskaper för att kunna förstå informationen
- kunskaper för att kunna analysera informationen
- god kontakt med beslutsfattare
- förmåga att göra informationen begriplig för medarbetare och beslutsfattare
- förmåga att kunna förmedla informationen, som genom förädling blivit *intelligence*

Modellen nedan är en bearbetad version av Sven Hamrefors' omvärldsbevakningscykel för att ytterligare tydliggöra hans modell genom att precisera en del av delarna i processen med omvärldsbevakning.

Källa: Hamrefors 2002, s.123

3. Vad utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap ger

Avsikten med detta kapitel är att undersöka vad i utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap som kan ge de kunskaper som motsvarar kraven på omvärldsbevakaren. Jag utvärderar således den del av ämnet biblioteks- och informationsvetenskap som skulle kunna ha relevans i arbetet med omvärldsbevakning. Detta redovisas i litteraturstudien och intervjuerna nedan.

3.1 Utbildningen – en litteraturstudie

I Sverige finns för närvarande fyra magisterutbildningar inom biblioteks- och informationsvetenskap. Dessa ligger i Umeå, Uppsala, Borås och Lund. Jag kommer inte att göra någon jämförelse mellan de olika bibliotekarieutbildningarna, utan betrakta dem som likvärdiga. Det medför vissa problem, eftersom utbildningarna inte har samma förutsättningar vad gäller ekonomiska möjligheter och personalstyrka, beroende på storleken på institutionerna. Detta speglas i bl.a. ett större kursutbud i Borås.

I en artikel i *Biblioteksbladet* menar dock Joacim Hansson (fil. Dr i biblioteks- och informationsvetenskap) att det inte är lätt att se några skillnader på kursutbudet vid institutionerna. Det är i stort sätt samma ämnen som läses. Vid forskningen i Umeå och Borås tycks man dock betona kopplingen till bibliotekssektorn mindre än vad man gör i Lund och Uppsala. Han menar också att man i Lund och Uppsala talar om sig själva som bibliotekarieutbildningar. (*BBL*, 2002:7, s.19) I Uppsala opponerar man sig dock emot att så skulle vara fallet. Man menar att det finns samma ambitioner där som i Borås vad gäller utformandet av utbildningen och en strävan att medvetet forma utbildningen så att den inte riktar sig enbart mot folkbibliotek och de traditionella bibliotekarieyrkena.

3.1.1 Historik

I Sverige grundades en mer omfattande bibliotekarieutbildning 1926. 1972 etablerades Sveriges Bibliotekshögskola i Borås. Större förändringar i kursplanerna genomfördes 1993 då ämnet biblioteks- och informationsvetenskap inrättades i Borås och i Umeå. Året efter startades ämnet även vid Lunds universitet och i Uppsala 1995. Första professuren instiftades 1991 vid Göteborgs universitet. Doktorandstudier kan bedrivas vid universiteten i Umeå,

Lund och Uppsala, samt Högskolan i Borås. (red. Harbo, Ole & Pors, Niels Ole 1998, *Education for Librarianship in the Nordic Countries*)

I Sverige har utbildningen gått mot en teoretisering, där den praktiska delen av utbildningen försvunnit mer och mer. Då man läser denna studie bör man ha i åtanke förändringarna som utbildningen genomgått.

3.1.2 Kursplaner i biblioteks- och informationsvetenskap

Kursplanerna som analyserats har hämtats från utbildningarnas webbsidor vid respektive institution. BIVIL (www.kult.lu.se/bivil), BHS (www.hb.se/bhs), Umeå (www.umu.se/soc/biv/biv.htm) och Uppsala (www.abm.uu.se). Många punkter i kursplanerna är knutna till bibliotek och handlar exempelvis om att få kunskap om bibliotekens informationsresurser och hur dessa organiseras. Fortfarande ingår även yrkesspecifika moment såsom klassificering enligt SAB-systemet och katalogisering. Man ska inte heller glömma att det rör sig om utbildningar med en teoretisk strävan, vilket speglas i kursplanerna. Vid ett par av utbildningarna finns begreppen *knowledge management* och *information management* med ett antal gånger. Dessa begrepp är centrala i litteraturen inom biblioteks- och informationsvetenskapen i USA och Storbritannien. Dessa länder ses som föregångare i ämnet. Observera att ordet *omvärldsbevakning* endast finns med i en kursplan – biblioteks- och informationsvetenskap i Umeå.

Informationskompetens

Ordet informationskompetens definierar man i en av kursplanerna som förmågan att söka, sörja, värdera, bedöma, tolka, reflektera kritiskt över, analysera och dra slutsatser ur olika källor. (www.hb.se/bhs) Alla dessa förmågor/kunskaper kan ses som nödvändiga i arbetet med omvärldsbevakning. Begreppet informationskompetens är då kopplat till den bransch som företaget befinner sig i. Om man är informationskompetent inom ett område betyder det inte att man har tillräcklig kunskap för att exempelvis tolka teknisk information.

Kunskaper för att kunna analysera informationen

Vid kurserna inom biblioteks- och informationsvetenskap undervisas ”principerna för hur olika medier ... analyseras för verifikation, lagring och återvinning av information”. (www.kult.lu.se/bivil) Studenterna skall även ha tillägnat sig kunskap om ”de redskap och

analysinstrument som kan användas i sökprocessen”. (www.hb.se/bhs) I en del informationssökningskurser ingår även kunskap om tankarna bakom indexering och klassificering. För att kunna analysera information som inhämtats i en omvärldsbevakningsprocess måste man även ha kunskap om företaget och branschen.

Kunskap om sökteknik och olika sökverktyg samt hur dessa används

I kursplanerna vid samtliga institutioner är informationssökning ett nyckelbegrepp. Flera kurser vid varje utbildning kallas ”Informationssökning”. De omfattar mellan tre och sju poäng. Kursplanerna innehåller metoder och verktyg för informationssökning i olika slags databaser och andra informationskällor, samt effektiva sökstrategier i dessa. Ibland namnges särskilda databaser som man får praktisk övning att söka i. ”Datorbaserad informationshantering” är centralt i samtliga kursplaner och kan tolkas som att studenterna blir vana vid att arbeta med datorer och att hantera information, dvs. hitta, ordna, lagra och publicera information via datorer. Genom att man inom biblioteks- och informationsvetenskap studerar informationssystem och hur dessa är uppbyggda lär man sig olika sätt att hitta den önskade informationen. Det handlar då både om kataloger vid offentliga bibliotek, sökmotorer på Internet, samt diverse databaser. Genom praktiska övningar i tesaurskonstruktion, klassificering och katalogisering tillämpas dessa teorier. Liksom tidigare konstaterats handlar omvärldsbevakning om mycket mer än att enbart söka information i lexikon, kataloger och databaser av olika slag. Det handlar t.ex. om att ringa upp en personlig kontakt som man bedömer har en viss användbar kunskap, dra slutsatser av någon artikel man läst i en dagstidning osv. Det talas dock inte i kursplanerna om alternativa vägar till önskad information.

Kunskaper om hur man utvärderar källor och kritiskt granskar dessa

I informationssökningskurserna vid B & I-utbildningarna ingår metoder för att kvalitetsutvärdera och kritiskt granska källor och olika informationssystem. Det kan röra sig om allt ifrån tryckta artiklar till webbsidor. Genom praktiska informationssökningsuppgifter tillämpar studenterna sina teoretiska kunskaper. I dessa informationssökningsuppgifter ingår bl.a. källgranskning. I målen för en kurs i informationssökning specificeras just studenternas kompetens att söka information i databaser som är relevanta för det egna ämnet (biblioteks- och informationsvetenskap). (www.hb.se/bhs)

Kunskaper om användbara informationskällor, primära som sekundära

Kontinuerlig informationssökning ger studenterna kunskap om användbara källor, dock primärt inom området biblioteks- och informationsvetenskap. Vilka informationskällor som kan anses som användbara beror dock på vilken bransch man befinner sig i. Återigen är branschkunskapen a och o. Om man arbetar på ett energibolag t.ex. så är inte databasen LISA (Library and Information Science Abstracts) den mest användbara. Frankelius (2001b) understryker betydelsen av kännedom om olika källor och metoder, samt hur dessa kan användas. Samtidigt framhåller han vikten av personliga nätverk för informationsinhämtning.

Göra informationen begriplig för medarbetare och beslutsfattare – Pedagogik, samt förmågan att kunna förmedla informationen

Vid samtliga utbildningar inom B & I i Sverige talas det i kursplanerna om någon form av pedagogik eller didaktik. Man betonar informationsförmedlaren som pedagog, samt hur man på ett pedagogiskt sätt undervisar i informationssökning och hur man presenterar information pedagogiskt.

Informationsförmedling är en del av samtliga kursplaner. I vissa fall kallas det för informationsförmedling och i andra kunskapsförmedling. Enligt Hamrefors (2002 s.123) är detta en av de viktiga delarna i omvärldsbevakningscykeln. Omvärldsbevakaren skall kunna förmedla informationen till medarbetare och beslutsfattare på ett begripligt och användbart sätt.

Förmåga att analysera företagets informationsbehov

I kursplanerna står uttryckligen att ”Studenterna tränas i förmågan att analysera informationsbehov i olika situationer och miljöer. Momentet inleds med en genomgång av organisationsteori och en grundläggande introduktion till information management, här ingår begrepp såsom lärande organisationer, omvärldsbevakning m.m.”

(www.umu.se/soc/biv/biv.htm) I kursplanerna finns även kurser inom grundläggande informations- och kommunikationsteori med, vilka ger övergripande kunskaper inom generell informationshantering. Metoder för referensarbete ingår i ämnet informations- eller kunskapsförmedling. Dessa metoder kan även tillämpas vid analyser av informationsbehov, vilket är det första steget i omvärldsbevakningsprocessen. På biblioteken används referenssamtalet för att få reda på informationsbehov hos användaren/kunden. Likaså måste man i omvärldsbevakningsprocessen undersöka vilken slags information man behöver samla

in. Hamrefors (2002, s.123) talar om att definiera informationsbehov som ett av momenten i omvärldsbevakningscykeln.

Vid ett par av utbildningarna skriver man i kursplanerna att man ska lära sig analysera informationsbehov och få förståelse för informationsförsörjning i en organisation. Man preciserar här inte vilken organisation det handlar om.

Specifik inriktning mot företag och andra organisationer som inte är bibliotek

Man kan i kursplanerna se en tendens att försöka vidga utbildningen mot företagsvärlden. På flera ställen nämns att man studerar arbetet med företagets och andra organisationers informationsförsörjning. Dessutom används uttryck som tillämpas inom företagsvärlden exempelvis: knowledge management, omvärldsbevakning, information strategy mm.

3.1.3 Framtiden – utbildningen och arbetsmarknaden

Gemensamt för litteratur från 80- och 90-talen om utbildningen är att man talar om behovet av en förändring av bibliotekariens roll och utbildningens utformning. Olika författare betonar olika sorters förändringar. Flera nämner dock Information Resources Management (IRM), som ett ämne som borde utvidgas inom B- & I-utbildningen, exempelvis Marta L. Dosa (1985). I och med den förändrade rollen, så talas även om en omdefiniering av ordet bibliotekarie. I denna artikel talar Dosa vidare om ”information professionals” som ett samlingsnamn för människor som arbetar med information, bibliotekarier inkluderade. (Dosa 1985)

Hon menar att man som informationsspecialist genom egna initiativ kan påverka vilken roll man spelar i organisationen. För att kunna spela en viktig roll i företaget krävs att informationsspecialisten använder fantasi, initiativ, kommunikationsförmåga och att man utnyttjar den nya teknologin i sitt arbete. (Dosa 1985, s.205)

Dosa skriver också att man måste definiera informationsspecialistens profession som, består av fem olika delar: information resources management (hantering av informationsresurser), information counselling (informationsrådgivning), research utilization (forskningens användning), social networking (sociala nätverk) och public information dissemination (allmän informationsspridning) (Ibid. s.205). Dessa olika roller kan vara en tillgång för

informationsspecialister i olika typer av verksamheter. Med perspektivet utifrån amerikansk utbildning inom B & I diskuterar Dosa vad professionalism innebär och menar att den professionella rollen bör vara en bro mellan tradition och förnyelse (Ibid. s.204). Hon anser att utbildningar skall förbereda studenterna för förändringsbara roller i ett informationssamhälle, att integrera läroplanen med social medvetenhet, yrkesstandard och yrkesetik, forskning, policyanalys, samt praktisk erfarenhet från verkligheten med yrkesverksamma (Ibid. s.204). Dosa menar att man i litteraturen om utbildningen ser en genomgående frågeställning om huruvida man ska lägga tyngdpunkten på generalisering eller specialisering. Hon hänvisar till undersökningar som visar att det finns en pågående expansion av alternativa informationsrelaterade karriärer och att detta i sig innebär krav på specialisering. Följaktligen orsakar denna förväntan på specialisering ett dilemma för planeringen av utbildningen.

Dosa förmodar att de mest effektiva utbildningarna kommer att vara de som innefattar såväl forskning som erfarenheter från innovativa yrkesverksamma som kan konsten att omvandla information till kunskap som ligger till grund för bl.a. beslutsfattande. Utbildning inom ledarskap ("management"), behandlas allmänt som en del av utbildningen, enligt Dosa (1985).

The professional information resource manager is making in-roads into academic programmes as well as into the workplace. Information resource management (IRM) as an academic programme includes theoretical investigations and professional preparation. It prepares practitioners for the integrated planning, management and evaluation of various information processes and systems in an organization. The programme includes the study of economic, social, legal and psychological aspects of managing information systems and services and communication with users, potential users, management and the general public is strongly emphasized. IRM is also a way of thinking, the ability to use the systems view, and the capacity to perceive the relationship of policies and practice. (Dosa 1985, s.206)

1986 diskuterade Irene Wormell en förändring av kursplanen för att kunna möta informationsmarknadens behov. Hon beskriver i en artikel fyra faktorer i den ”nya” kursplanen som hon tror skulle kunna underlätta möjligheterna till anställning inom offentlig förvaltning och i företag. (Wormell 1986, ”Shaping future professional roles: New marketplace-oriented attitudes in curriculum development in Denmark” *Education for Information* Nr 4) De fyra faktorerna är: 1) betoning på metodik och analytiska instrument 2) mer utrymme för tvärvetenskapliga studier 3) betraktande av pågående teknisk utveckling 4) praktiskt arbete utfört i olika BDI (bibliotek, dokumentation, information) -institutioner. (Ibid. s.120)

Wormell menar vidare att framtidens informationsspecialister måste kunna handskas både med informationen och med informationsbärarna. (Ibid. s.123) 1985 inrättades *Institutionen för verksamheter och organisationers informationsförsörjning* vid Bibliotekshögskolan i Köpenhamn. Det var ett försök att utöka biblioteks- och informationsvetenskapsämnet mot nya tvärvetenskapliga områden.(Ibid. s.122)

Vad gäller praktisk tillämpning i utbildningen skriver Wormell att endast en utbildning med verklighetsanknytning kan inge informationsspecialister den flexibilitet som är nödvändig för att effektivt kunna ta itu med förändringar i sin miljö. (Ibid. s.123) Irene Wormell menar att informationssökning idag inte bara handlar om att samla fakta och ha tillgång till dokument, utan också att spåra trender och utvecklingsmönster i samhället, inom vetenskapen och produktionen t.ex. Denna kunskap kan man, endast tillägna sig genom att lära sig ”läsa mellan raderna” och veta hur man kan tillämpa modern teknik i söksätten, s.k. ”textmining”. (Wormell 1999, s.84)

Wormell skriver vidare att det finns höga barriärer att ta sig över innan man kan förändra kursplanerna. Hon menar att det finns ett motstånd inom professionen mot förändring och omprioriteringar. En förändring i kursplanerna är till stor del beroende av fakultetsmedlemmarnas flexibilitet och öppenhet mot förändring. (Wormell 1986, s.126) Informationsspecialisterna måste ha goda kunskaper i avancerad sökteknik online och göra intelligenta sökstrategier. Dessutom måste informationssökaren vara analytisk samt ha förmåga att tänka kreativt, anser Wormell (1999, s.84).

Informetri

Irene Wormell betonar att det inom området kvantitativa metoder finns mycket att lära för personer inom biblioteks- och informationsvetenskap. Informetri är ett ämne som hon, bland andra, menar skulle kunna utvecklas vid kursplanerna i utbildningarna i B & I. Informetri kommer från ämnet bibliometri, som innebär att man utifrån kvantitativa mätningar av textmaterial gör analyser. Informetri betyder att man analyserar informationsflöden i stort, t.ex. hur många gånger en sökning på ett visst ord eller ämne görs. Genom att, utifrån analysen, få fram en frekvens på användandet kan man dra slutsatser om åt vilket håll utvecklingen inom ett visst ämne går, om något håller på att bli mer eller mindre intressant. Man kan på detta sätt se trender och tendenser. Wormell menar vidare att man inom ämnet B & I inte har insett hur modern IR-teknik (information retrieval = informationsåtervinning) skulle kunna öka möjligheterna för denna sorts mätningar. Dessutom skulle man kunna, genom att förena praktisk och teoretisk IR med metodologisk och experimentell bibliometrisk forskning, närma sig ny, integrerad, tvärvetenskaplig forskning i vilken det skulle vara naturligt för B & I-utbildade att delta. (Wormell 1999, s.84-86)

IRM - Information Resources Management

Sajjad ur Rehman, (Professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid University of Kuwait) talar om IRM som rätt ram för utveckling och omdefiniering av bibliotekariefältet mot en bredare informationsvärld. (Rehman 2000, *Preparing the Information Professional - An Agenda for the Future* s.3)

Enligt Strömfelt (1990, *Information Management i teori och verklighet*) betyder Information Management att på olika sätt hantera information dvs. planering, administration, budgetering, personalutveckling, kontroll mm. (Strömfelt 1990, s.16) och att man ser information som en strategisk resurs i organisationen. Han menar vidare att Information Management inbegriper uppgifterna att:

- identifiera informationsbehoven och informationsströmmarna i en organisation
- strukturera och initiera samverkan mellan alla delar i informationsnätet
- analysera behov av utbildning och annan kompetensutveckling
- åstadkomma att alla har en gemensam syn på företagets mål
- planera och administrera informationssystem (Ibid. s.5)

Strömfelt anser att om man ska arbeta med Information Management behöver man utbildning i informationsvetenskap samt ytterligare ett ämne; t.ex. management, kommunikation, informatik, ADB mm (Ibid. s.60).

Enligt Nick Moore (Brittisk professor i Information Management, Information Policy och Information Strategy, refererad i Strömfelt 1990) <http://www.acumenuk.co.uk/biograph.htm> omfattar Information Manager tre yrkeskategorier: 1) bibliotekarier och liknande, 2) omvärldsbevakare, informationsanalytiker och 3) systemspecialister. Library Associations menar att det i framtiden inte kommer att finnas någon entydig bibliotekarieutbildning, utan att man ha möjlighet att bygga upp en examen som passar marknadens behov av kompetens för Informationssamhället (Strömfelt 1990, s.52). Det som skiljer sig i de olika yrkeskategoriernas förhållningssätt är att bibliotekariens inställning till IM är sökning, anskaffning, lagring och distribution av information, medan enligt Strömfelt företagsekonomens inställning är att använda informationen som strategisk resurs och betrakta IT som ett verktyg i informationshanteringen (Ibid. s.53).

Knowledge Management

Per Frankelius (1998) menar att knowledge management är ett begrepp som vuxit sig stark i den ”internationella diskussionen om företagsstrategi”. (Frankelius 1998, s.47) Han menar vidare att det då man talar om informationssökning handlar om en viss sorts kunskap. Han exemplifierar det med att veta att ett nytt material är under utveckling och att det kan ersätta ett befintligt material. Frankelius säger också i ovanstående artikel att knowledge management är ett stort ämne som kan ha flera innebörder. Det handlar till exempel både om att hantera extern och intern information, men också om att förbättra inflödet av information till företaget. Han menar att det är viktigt att skilja mellan daglig operativ, rutinmässig verksamhet och knowledge management som syftar till förnyelse. (Frankelius 1998)

Enligt Margareta Nelkes undersökning (1998, “Knowledge Management in Swedish Corporations: The Value of Information and Information Services”) innebär knowledge management hantering av företagens informationsresurser. Denna hantering görs vid företagsbiblioteken av bibliotekarierna. Nelke framhåller att företagsbiblioteken tillhandahåller system för kontinuerlig omvärldsbevakning så att företaget får den strategiska information som behövs. (Nelke 1998b, s.6) Målet med undersökningen var bl.a. att försöka

mäta informationens värde, visa företagsbibliotekets roll i informationshanteringen samt benämna det som kommer att bli viktigt för knowledge management i framtiden. (Ibid. s.5)

3.1.4 Bibliotekarien som omvärldsbevakare

Enligt Margareta Nelke (bibliotekarie på TetraPak) har bibliotekarierna kompetens att systematisera informationsflödet från omvärlden. (Nelke, Margareta 1998a, "Bibliotekets roll i företagets framtid"; *TiD* Nr 2 s.43). Hon säger i en intervju att "Knowledge management and knowledge sharing are corner stones in the information specialist profession." <http://www.sla-europe.org/ESLY/ESLY-current/ESLY.htm>

Rehman (2000) talar om att bibliotekarieutbildningen genomgår en kritisk fas och att bibliotekariens roll förändrats till att numera handla om information management (IM). Han menar, i likhet med Wormell, att bibliotekarier måste tillägna sig nya kunskaper för att kunna möta den nya teknologins utmaningar.

Strömfelt menar att det är viktigt att hävda och bekantgöra bibliotekariers kompetens. Dessutom påpekar han att bibliotekarieutbildningen borde delas upp i två inriktningar: en som riktar in sig på näringsliv och förvaltning, samt en som är inriktad på folkbibliotek och kulturförmedling (Strömfelt 1990, s.7).

Strömfelt skriver att då det gäller att få en så effektiv omvärldsbevakning som möjligt krävs nära samverkan mellan den ämnesmässiga kunskapen och kompetens vid informationshanteringen. Han menar vidare att sökning, bevakning, anskaffning och lagring tillhör bibliotekens och liknande informationstjänsters kompetensområde, medan det finns andra yrkesgrupper som har kompetens att hantera informationens innehåll. Han anser att marknadsfolket är förknippat med omvärldsbevakning och ADB-folket med data- och kommunikationsteknik. (Strömfelt 1990, s.22)

I en artikel i *DIKforum*, berättar Jakob Harnesk om att han i sitt arbete som bibliotekarie förvärvat en vana i omvärldsbevakning. Han menar att bibliotekarier i allmänhet måste ägna sig mer åt det, för att ligga steget före sina användare (*DIKforum* nr 13 2002, s.18-19) (www.dik.se). I likhet med Harnesk menar Irene Wormell (1999) att biblioteks- och informationsvetare som har lärt sig att vara proaktiva och har förståelse för hur företaget

positionerar sig på marknaden i många fall kan utgöra ett viktigt bidrag till företagens omvärldsbevakningsfunktioner. (Wormell 1999, s.84) Hon anser också att genom personer utbildade inom B & I kan företagen bl.a. få ökad tillgång till information, bättre navigeringsmöjligheter, samt välorganiserad information. Hon säger också att B & I-utbildade utmanas av dagens IT-utveckling att förbättra sina kunskaper i kommunikation, presentation samt även sina analytiska färdigheter. Wormell menar att det finns stora förutsättningar för denna yrkesgrupp att göra dessa förbättringar, bl.a. genom den nya teknologin (Ibid. s.84). Konsten att söka online idag innebär att utnyttja de unika delarna i informationen och genom sammanställning och analys försöka att se mönstren i dem, säger Irene Wormell. (Ibid. s.84)

3.2 Utbildningens representanter – en intervjustudie

För att uppfylla syftet med studien intervjuade jag även representanter för utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap. Jag ville veta hur de ser på utbildningens utveckling, vad teoretiseringen inneburit, hur utbildningen skulle kunna vidareutvecklas för att nå en bredare arbetsmarknad, samt om de anser att det finns konkurrenter till utbildningen i B & I. De som intervjuats har erfarenhet av att arbeta med utbildningens utveckling och/eller ämnet omvärldsbevakning.

Svaren återges här sammanställda. En del citat förekommer ibland som konkreta exempel på uttalanden. Tanken är att det på detta sätt ska bli lättare att följa resonemangen i analysen.

3.2.1 Utbildningens utveckling och gångbarhet på informationsmarknaden

IP 1 menar att ”utbildningen måste leda till analytisk bearbetning av professionella informationssökningar” Hon anser också att man för att anpassa utbildningen till informationsmarknaden bör bedriva systemorienterade studier med t.ex. informetri och ha ett mer analytiskt förhållningssätt än man har nu. IP 5 konstaterar att man inom biblioteks- och informationsvetenskap lär sig att samla in, bearbeta och presentera information. ”Preparation for use.” Andra utbildningar förutom biblioteks- och informationsvetenskap innehåller också kurser inom Information Management (IM). Och när chefer eller t.ex. ekonomer osv. lär sig IM så fokuserar man på analysen och management-delen för att hjälpa till att fatta beslut. Det handlar då om ”Selection and analysis”, menar hon. IP 5 tycker att utbildningen i Sverige

verkar vara mest inriktad på folkbibliotek. Hon anser att den ska hålla en akademisk nivå, och att man kan jämföra den med utbildningen för ingenjörer, jurister och läkare.

IP 2 menar att utbildningen har breddats och att man nuförtiden ”pratar bara om information och inte om bibliotek till exempel. Och så har man ingen praktik längre.” Han förmodar att utbildningen behöver breddas ytterligare och bli ännu mer teoretisk för att kunna nå den otraditionella arbetsmarknaden. En utvidgning av utbildningen antar han skulle påverka rekryteringen och i längden även arbetsgivarnas intresse för den. Han menar att processen går i den riktningen. ”Inte bara företagen behöver de nya informationsspecialisterna – även folkbiblioteken behöver dem.” IP 2 tror att ”man är ganska överens inom utbildningarna om åt vilket håll man ska gå, men man vet inte riktigt hur man ska hantera branschen. Den har mycket att säga till om när det gäller detta”, menar han.

”Man vill medvetet forma utbildningen så att den inte riktar sig enbart mot folkbibliotek och de traditionella bibliotekaryrkena”, säger IP 3. Hon fortsätter: ”Utvecklingen går mot att ta bort en del av det gamla och införa det nya, men balansgången är svår. Däremot kan teoretiseringen bidra till att man rekryterar annorlunda och att man kan bredda arbetsmarknaden till områden som är mindre traditionellt inriktade. Biblioteken kan inte förvänta sig att man kan allt direkt då man kommer från utbildningen.” Hon menar vidare att det är viktigare att diskutera problemen med klassificering generellt, t.ex. hur det färgas av tid och ideologi då man ordnar sin omvärld än att öva praktiska färdigheter.

IP 4 betonar vikten av tillämpningsexempel vid utbildningen. ”För att utbildningen ska kunna bli mer inriktad på den otraditionella arbetsmarknaden måste man på utbildningen ha fler tillämpningsexempel från denna sektor.” Men hon anser också att teoretiseringen av utbildningen har varit ett steg i att bredda utbildningen. ”Detta på grund av att man studerar generaliserbara teorier istället för att ha en färdighetsinriktad utbildning. För att kunna anpassa utbildningen ännu mer till den otraditionella arbetsmarknaden skulle man kunna ändra en del på kursinnehållet så att man gör det ännu mera generellt och kanske tydligare teoretiskt förankrat. Men framför allt handlar det om att kunna varva tillämpningsexemplen, så att man har hälften av exemplen från bibliotek och hälften annat.”

IP 1 och IP 5 ser en tydlig skillnad på utvecklingen av utbildningen i Sverige jämfört med i andra länder i Europa. IP 1, påpekar att ”I Danmark reformerades utbildningen 1986 för att

försöka bättre anpassa den till en arbetsmarknad med otraditionella bibliotekarieyrken. I Sverige verkar det vara i detta stadium utbildningarna nu befinner sig.” Båda tror att detta har politiska och delvis ekonomiska orsaker. IP 5 antar att förändringar går långsamt i Sverige beroende på att alla ska säga sitt innan en förändring görs. På så sätt befinner man sig länge i förhandlingsstadiet, men när man väl bestämt sig så går det fort att implementera, eftersom motståndet är mindre.

IP 2 betonar att det är ett ämne och inte heter bibliotekarieutbildning längre, men att ”alla fortfarande tror det, även arbetsgivarna”. ”Det är viktigt att framhålla att en yrkesutbildning är en praktisk kunskap som utvecklas inom själva branschen”, fortsätter han. IP 3 uttrycker att det är en generalistutbildning.

3.2.2 Konkurrenten och terminologin

När jag frågar om utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap har fått konkurrens svarar två respondenter att möjligheten finns, och en att hon inte anser det. IP 2 säger att ”De nya utbildningarna kan vara konkurrenter till biblioteks- och informationsvetenskapen. Men den privata arbetsmarknaden verkar ju vara intresserade av BHS-studenter.” IP 3 poängterar att utbildningen i B & I är unik och inte har några egentliga konkurrenter. ”På biblioteks- och informationsvetenskapsutbildningarna får man lära sig att problematisera strukturerandet av information, vilket man inte får lära sig någon annanstans.”

IP 4 tar upp en annan aspekt av problemet. ”Jag tycker att vi själva är för dåliga på att marknadsföra vad det är bibliotekarier egentligen kan. Att de också är informationsanalytiker och omvärldsbevakare och det är inte bara marknadsföring utan även ordet bibliotekarie och att det heter biblioteks- och informationsvetenskap som för associationer med riktning till just offentliga bibliotek med böcker och utlåning av böcker och så.” Hon fortsätter med att ett namnbyte skulle ”markera det här att det handlar inte om bibliotek i första hand, utan det handlar om informationshantering. Jag tror också att vi skulle få andra sökanden, samtidigt som vi skulle tappa en stor del sökanden som verkligen vill till folkbibliotek.”

IP 4: ”Det intressanta är också begreppet knowledge management, som används mycket i England inte minst, och även i USA, och som är en informationshanteringsprocess som kan innehålla lite av varje. I Sverige så är knowledge management någonting som just

företagsekonomer håller på med. Och funnes det nåt bra ord på svenska så kanske är det man skulle kalla sig för istället.”

3.3 Sammanfattning

Vad ger magisterutbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap, enligt kursplanerna?

- informationskompetens inom biblioteks- och informationsvetenskap
- kunskap om analysinstrument att använda i sökprocessen
- hur informationssystem kan vara uppbyggda
- sökstrategier
- kännedom om olika sökverktyg
- kritiskt granska och utvärdera olika informationskällor
- användbara källor inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap
- informationsförmedling, samt olika verktyg för detta
- förmåga att kunna analysera informationsbehov i olika miljöer

Samtliga respondenter antyder att även om utbildningen inom biblioteks- och informationsvetenskap hittills breddats genom teoretiseringen, så behövs ytterligare utvidgning för att nå den informationsmarknad de anser att man genom utbildningen egentligen blir lämpad för.

4. Analys och slutsatser

I vad mån tillgodoser utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap de krav som ställs på omvärldsbevakaren? För att på ett överskådligt sätt kunna visa på de kritiska punkterna har jag jämfört de kunskaper en omvärldsbevakare bör ha enligt litteraturen (*kursiv fet stil*) med analysen av kursplanerna (punktform). För att få ett praktiskt perspektiv refererar jag även till de intervjuer som gjorts i studien.

4.1 Analysera informationsbehov

Förmåga att analysera företagets informationsbehov

- förmåga att kunna analysera informationsbehov i olika miljöer

Detta är det första steget i Sven Hamrefors' (2002) omvärldsbevakningscykel. Ingen av de tillfrågade i undersökningen uppger dock att de analyserar företagets informationsbehov. Dessa omvärldsbevakare agerar på uppdrag från personer som har en större överblick över företaget, vilket inte är detsamma som att besvara en förfrågan från en användare på ett folkbibliotek. I kursplanerna i biblioteks- och informationsvetenskap anger man att man efter genomgången kurs ska ha förmågan att analysera informationsbehov i olika miljöer. En företrädare (IP 1) för utbildningen betonar starkt att man måste ha ett mer analytiskt förhållningssätt vid utbildningen.

Enligt Hamrefors (2002) och Frankelius (2001b) måste man vara väl insatt i organisationens affärsidé och i målen med verksamheten för att kunna analysera företagets informationsbehov. Detta överensstämmer med vad omvärldsbevakarna i studien anser. De menar att det är sådan kunskap man förvärvar genom erfarenhet. Ett par respondenter säger att de under sin ekonomiska utbildning tillägnat sig ett visst "företagstänkande" och vokabulär som är adekvat i sammanhanget (nyckeltal mm.). En respondent framhåller betydelsen av allmänbildning för att snabbt kunna sätta sig in i olika saker. Hon säger att det är något man lär sig på utbildningen i B & I. Vid managementutbildning inom t.ex. ekonomiprogrammet fokuserar man mycket på analys- och managementdelen som underlag för beslut, enligt IP 5. Personer med ekonomutbildning är således förberedda på ett annat sätt för att arbeta med denna del (analysdelen) av omvärldsbevakning. Strömfelt (1990) påpekar också att det är "marknadsfolket" som är förknippat med omvärldsbevakning. Han anser att biblioteks- och informationsvetaren inte har samma inställning till Information Management som exempelvis företagsekonomen, som är inriktad på att använda information som strategisk

resurs, snarare än att söka, lagra och distribuera information. Detta tyder på att ett visst tänkande, en viss inställning skulle vara nödvändig för att utföra omvärldsbevakning. Något som utbildningen i B & I för närvarande inte innehåller. Enligt ovanstående uppgifter så ger denna utbildning inte tillräcklig kunskap för att på ett tillfredsställande sätt kunna analysera ett företags informationsbehov.

4.2 Söka information

Kunskap om sökteknik och olika sökverktyg och hur dessa används

Kunskaper om hur man utvärderar källor och kritiskt granskar dessa

Kunskaper om användbara informationskällor, primära som sekundära

- kunskap om analysinstrument att använda i sökprocessen
- hur informationssystem kan vara uppbyggda
- sökstrategier
- kännedom om olika sökverktyg
- kritiskt granska och utvärdera olika informationskällor
- användbara källor inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap

Detta verkar vara biblioteks- och informationsvetarens starka sida, åtminstone när det gäller utbildningen. Kursplanerna uttrycker tydligt att man får man kännedom om olika sökverktyg under utbildningen. De innehåller också mycket om informationssökning och andra kunskaper som räknas dit, källkritik t.ex. Frankelius betonar att informationssökaren måste vara både språk- och ämnesspecialist för att kunna göra bra sökningar. Han framhåller också att alternativa vägar till viktig information kan ha avgörande betydelse i ett företags omvärldsbevakning. Det kan handla om att man råkar läsa en artikel i en till synes obetydlig tidning, och dra slutsatser från denna. Dessutom understryker han vikten av personliga kontakter, både för att få direkt information och tips om källor. (Frankelius 2001b, s.141) Detta är även något som flera av omvärldsbevakarna betonar.

De personer som arbetar med omvärldsbevakning och har utbildning inom B & I säger att man där får lära sig hur informationssystem är uppbyggda och att detta hjälper dem i deras arbete med informationssökning. Omvärldsbevakarna verkar hålla med Frankelius (2001b) och Hamrefors (2002) när de säger att det är viktigt att känna till bra källor och att veta med vilka verktyg man kan få tag i relevant information. En respondent uttrycker dock att de informationskällor (t.ex. vissa databaser) han lärde sig använda under utbildningen i B & I

har han ingen nytta av i sitt arbete som omvärldsbevakare. Att känna till användbara källor är en viktig del i omvärldsbevakningen (Frankelius 2001b, och Hamrefors 2002). Dessa källor är starkt knutna till den bransch man arbetar i. Det vill säga att man inte har så stor nytta av att känna till tidskrifterna i databasen LISA (Library and Information Science Abstracts) eller LIBRIS om man t.ex. arbetar på ett energibolag. Inom biblioteks- och informationsvetenskapen får man kännedom om användbara källor inom sitt eget ämnesområde. Alternativ till källor som bibliotekskataloger och elektroniska databaser bör betonas i utbildningen om man ska kunna arbeta med exempelvis omvärldsbevakning. Man talar i kursplanerna mer om generell informationssökning, än att den skulle vara inriktad på något särskilt ämne förutom B & I. Bortsett ifrån ämneskunskapen som krävs för att samla adekvat information, så saknas det strategiska tänkandet i informationssökningsprocessen vid utbildningen i B & I.

4.3 Analysera information

Kunskaper för att kunna analysera informationen

Respondenterna anser att en viss analys av informationen sker då omvärldsbevakaren exempelvis sammanställer information för nyhetsbrev, på webbsidor eller till uppdragsgivarna. Analysen man gör i omvärldsbevakningen skall, enligt Hamrefors ge ”upphov till bilder om de samband man vill förstå och det gäller för omvärldsbevakarna att välja ut de mest troliga bilderna” (Hamrefors 2002, s.123). Enligt kursplanerna så får man vid utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap kunskap om analysinstrument att använda i sökprocessen. Det är dock inte preciserat vilka dessa analysinstrument är. Genom att informationssökningskurserna innehåller indexering och klassificering, lär man sig ett visst mått av analys av information. Det är dock inte analys i samma bemärkelse som då man analyserar information som ska ligga till grund för ett strategiskt beslut för en affärsverksamhet till exempel. Även här saknas alltså det speciella ”företagstänkande” en del av respondenterna i undersökningen talar om som nödvändigt för att kunna göra analyser som är till nytta för företaget.

4.4 Förmedla information

Förmåga att göra informationen begriplig för medarbetare och beslutsfattare

Förmåga att kunna förmedla informationen, som genom förädling blivit intelligence

- informationsförmedling, samt olika verktyg för detta

Det sista ”steget” i omvärldsbevakningscykeln. En förutsättning för att informationen ska kunna komma till nytta och ligga till grund för ett beslut är att omvärldsbevakaren kan förmedla den på ett begripligt sätt. Detta är både en personlig egenskap, men även något man kan lära sig. Kursplanerna vid B & I utbildningarna innehåller flera moment av någon slags informationsförmedling eller pedagogik.

Även flera av omvärldsbevakarna betonar vikten av att kunna förmedla informationen så att människor kan ta den till sig. Att kunna kommunicera med personer på arbetsplatsen är viktig för såväl informationsförmedlingen som informationssökningen. Omvärldsbevakarna betonar också vikten av personliga kontakter även för detta moment. Att man vågar prata med människor i organisationen och vara öppen och lyhörd för omgivningen kan både vara ett sätt att samla information och att sprida den. Det handlar således inte enbart om pedagogik och metodik, utan om att ha förmåga att kommunicera med adekvata termer och uttryck.

4.5 Personliga egenskaper

Nyfikenhet, god social förmåga och fantasi är några egenskaper som respondenterna anser att en omvärldsbevakare bör ha. Det stämmer väl överens med Hamrefors (2002) uttalande att uppmärksamheten har en betydelsefull roll i omvärldsbevakningen. Uppmärksamhet, nyfikenhet samt att vara intresserad av det man håller på med är av stor betydelse för hur bra omvärldsbevakare man är. Flera respondenter nämner även kreativitet som en nödvändig personlig egenskap i arbetet med omvärldsbevakning. Dessa förmågor (kreativitet, nyfikenhet, fantasi och uppmärksamhet) är viktiga förutsättningar för att man ska ha förmåga att upptäcka händelser och att kunna förutsäga händelser i handlingsmiljön, som Hamrefors (1996) talar om. De personliga egenskaperna spelar stor roll i arbetet med omvärldsbevakning då det handlar om ett speciellt ”företagstänkande”. Detta är något som man kan lära sig, men det har även med intresse att göra. Är man intresserad av en viss bransch eller ett särskilt företag eller produkt etc. så är det lättare att ta till sig ett visst tänkande inom ett område.

Informationskompetens är en egenskap det talas om att man ska ha utvecklat under utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap. Även det kan man öva på och träna upp. Informationskompetens innebär förmågan att söka, sovra, värdera, bedöma, tolka, reflektera kritiskt över, analysera och dra slutsatser ur olika källor. Att vara

informationskompetent är således en ytterst viktig egenskap för en omvärldsbevakare, såväl som för många andra människor. Den kan, precis som andra personliga egenskaper, vara svår att mäta och därmed utvärdera.

4.6 Utveckling av utbildningen

I arbetet med uppsatsen har tydliggjorts att en utveckling av ämnet biblioteks- och informationsvetenskap av många anses nödvändig för att kunna nå informationsmarknaden. Personer som arbetar med utbildningen i olika länder pekar på möjliga utvecklingsområden inom informationsvetenskapen. Bland andra Dosa (1985), Wormell (1999) och Rehman (2000), nämner att t.ex. IRM, Informetri och Knowledge management är ämnen inom informationsvetenskapen som bör och kan utvecklas. I viss mån har denna utveckling redan börjat i bl.a. Storbritannien och USA.

IRM – Information Resources Management (Hantering av informationsresurser)

Enligt Marta L. Dosa (1985) är IRM som utbildningsprogram yrkesförberedande samtidigt som det innehåller teoretiska utredningar. Detta ämne innehåller, enligt Dosa, ekonomiska, juridiska, sociala och psykologiska aspekter av Information Management. Irene Wormell (1986) menar, i likhet med Dosa, att man ska ägna sig mer åt tvärvetenskapliga studier för att bli intressantare för arbete på exempelvis tjänsteföretag och inom ekonomi. Strömfelt (1990) anser att om man ska arbeta med Information Management behöver man utbildning i informationsvetenskap samt ytterligare ett ämne; t.ex. management, kommunikation, informatik, ADB mm.

Informetri

Wormell menar att man inom biblioteks- och informationsvetenskapen skulle kunna utveckla ett mycket viktigt instrument som kan användas inom omvärldsbevakning. Informetri, vilket innebär att man analyserar informationsflöden. Wormell menar att detta skulle kunna bli biblioteks- och informationsvetarnas särskilda kompetens. Hon förespråkar överlag ett mer analytiskt förhållningssätt i utbildningarna.

Knowledge management

I kursplanerna för biblioteks- och informationsvetenskap nämns knowledge management någon enstaka gång. IP 4 betonar att det är ett viktigt begrepp och som man faktiskt sysslar

med som bibliotekarie. Hon påpekar också att det är något som ekonomer sysslar med. I det sammanhanget anser hon det viktigt att man marknadsför biblioteks- och informationsvetarnas kompetens bättre. Om kompetensen blir känd breddar detta i sin tur även arbetsmarknaden. Nelke (1998b) är en av flera författare som beskriver bibliotekariens arbete som knowledge manager.

Generella förändringar

Ett par av utbildningarnas representanter anser att man måste anta ett mer analytiskt förhållningssätt inom utbildningen. Att analysera informationsbehov hos låntagare på folkbibliotek är inte samma sak som att göra det med avseende att stärka ett företags konkurrenskraft. De flesta av omvärldsbevakarna i undersökningen arbetar med olika uppdrag. Det vill säga de behöver inte själva hela tiden analysera hela företagets informationsbehov, utan någon ålägger dem att söka och sammanställa information inom ett visst område. Om studenterna ska få färdigheter i att analysera ett företags informationsbehov måste utbildningen bli mer analytiskt inriktad.

Det är intressant att en av respondenterna betonar att det inte var accepterat att tänka affärsmässigt. Man talar mycket om folkbildning och bibliotekets demokratiska funktion vid utbildningen. Genom att folkbildning och företagstänkande ligger så långt ifrån varandra, så är det svårt att tillgodose behoven för alla som skall arbeta mellan dessa två ytterligheter. Just affärstänkande är en stor del av omvärldsbevakning. Strömfelt (1990) påpekar att bibliotekarieutbildningen borde delas upp i två inriktningar: en som riktar in sig på näringsliv och förvaltning, samt en som är inriktad på folkbibliotek och kulturförmedling. Detta skulle således vara möjliga utvecklingsområden för utbildningen.

Branschkunskaper

Man kan i kursplanerna märka en tendens att vilja bredda utbildningen mot företagsvärlden. På flera ställen nämns arbetet med företags och andra organisationers informationsförsörjning. Dessutom ser man användning av uttryck som nyttjas inom företagsekonomin såsom: knowledge management, omvärldsbevakning, information strategy mm. För att utbildningen skall bli mer gångbar inom företagsvärlden så bör dessa uttryck utvecklas och få ännu mer utrymme i kursplanerna.

Det krävs stor branschkunskap och djup kännedom om företaget för att kunna arbeta som omvärldsbevakare vid privata företag. Eftersom informationshantering är en del av omvärldsbevakningen så finns moment inom utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap som hör ihop med omvärldsbevakning. Det som saknas i dessa moment är tillämpningsexempel från företagsvärlden. Det menar en av representanterna för utbildningen. Liksom IP 5 antyder då hon säger att man kan jämföra utbildningen i B & I med exempelvis läkar- och ingenjörsutbildningarna, betonar IP 4 vikten av andra tillämpningsexempel än offentliga bibliotek på utbildningen. ”För att utbildningen ska kunna bli mer inriktad på den otraditionella arbetsmarknaden måste man på utbildningen ha fler tillämpningsexempel från denna sektor.”

Om man, som en representant för utbildningen menar, skulle ha fler tillämpningsexempel från företagsvärlden på utbildningarna, och, som en omvärldsbevakare föreslår, arbetade med ”case” (fallstudier för att tillämpa teorierna på praktiska exempel) så skulle man få chansen att sätta sig in i en bransch och på så vis få en inblick i ett visst ”företagstänkande” och även i omvärldsbevakning. Som B & I-student skulle man lära sig ett annat sätt att tänka då man söker information. Det skulle handla om att med olika metoder samla in strategisk information. Det är viktigt att få in andra tillämpningsexempel än folkbibliotek vid utbildningarna för att studenterna lättare ska kunna applicera sina teoretiska kunskaper på olika typer av arbetsområden och i olika organisationer. Vad gäller praktisk tillämpning i utbildningen skriver Wormell att endast en utbildning med verklighetsanknytning kan inge informationsspecialister den flexibilitet som är nödvändig för att effektivt kunna ta itu med förändringar i sin miljö. (Wormell 1986, s.123)

För att kunna arbeta med omvärldsbevakning i privata företag krävs även att man har ett visst ekonomiskt tänkande eller ”företagstänkande”. Det är inte någon av respondenterna i min undersökning som tycker att man lär sig det på utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap. Inte så konstigt, men nödvändigt för den som tänkt sig arbeta i någon form av företag. Respondenterna som arbetar med omvärldsbevakning menar att man till viss del förvärvar exempelvis strategiskt tänkande och branschkunskaper då man arbetat på företaget en tid. Samtliga respondenter har någon form av kompletterande utbildning eller kurs för att fördjupa sina ämneskunskaper och/eller kännedom om branschen.

Management

Dosa (1985) talar om undervisning i ledarskap som en del av utbildningen i B & I. Detta är ett område som inte är utvecklat i de svenska kursplanerna. I ekonomutbildningen är management en stor och viktig del. Det medför att ekonomerna efter avslutad utbildning är inställda på att driva en verksamhet. Ledarskap är, enligt min bedömning, ett område som är viktigt att utveckla inom biblioteks- och informationsvetenskap.

Marknadsföring

En generalistutbildning som biblioteks- och informationsvetenskap har både fördelar och nackdelar, men det gäller att kunna marknadsföra fördelarna på ett sådant sätt att människor känner till vad det är generalisterna kan. Detta ansvar ligger på institutionerna, studenterna och de yrkesverksamma. Även Strömfelt (1990) betonar att det är viktigt att hävda och bekantgöra bibliotekariers kompetens.

Även benämningen av utbildningen och ämnet har med marknadsföring att göra. Namnet biblioteks- och informationsvetenskap för tankarna till bibliotek. Det kan vara missvisande, eftersom många förknippar ämnet med enbart det fysiska biblioteket när det i själva verket handlar om mycket mer. (Om sjuksköterskor läste sjukhusvetenskap eller ekonomutbildningen kallades banktjänstemannautbildningen, undrar jag om det påverkat bredden på deras arbetsmarknad.) Om man istället talar om informationsvetenskap är biblioteksvetenskap ett ämnesområde underordnat informationsvetenskapen.

Informationsvetenskap är ett brett ämnesområde och man bör uppmuntra kreativiteten hos studenterna och arbetsgivarna genom att marknadsföra bibliotekariernas kompetens på nya arbetsområden, betona bredden och varva tillämpningsexemplen. Det går att applicera de kunskaper man lär sig i ämnet biblioteks- och informationsvetenskap på många olika områden och i varierande former, men det räcker inte att yrkesgruppen själv känner till det. Det är nödvändigt att man undersöker hur man bäst bör gå tillväga för att marknadsföra denna kompetens.

Även benämningen av yrket och vad en person som är utbildad inom biblioteks- och informationsvetenskap ska kallas har med marknadsföring att göra. I denna studie har jag försökt att undvika ordet bibliotekarie, men inte hittat någon synonym. Möjligen skulle man kunna kalla sig informationsspecialist, Information manager eller knowledge manager.

4.7 Slutsatser

Diskussionerna som förts har hittills inte gett några definitiva svar, men utgångspunkter på fortsatta studier och diskussioner.

Det ämne jag valt att studera är stort. Litteraturen om omvärldsbevakning är omfattande och åsikterna om utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap många. Under arbetet med uppsatsen har jag kommit fram till att utbildningen, trots förändringen från bibliotekarieutbildning till en mer teoretisk utbildning, inte har förändrats så mycket som den borde för att motsvara kraven från dagens informationsmarknad. De som utbildas i biblioteks- och informationsvetenskap arbetar inte enbart som traditionella bibliotekarier, utan även som omvärldsbevakare, researchers, informationsspecialister och information managers. Enligt dessa personer (omvärldsbevakarna), representanter för utbildningen och de teoretiska studier jag gjort så är inte utbildningen i B & I tillräcklig.

Det krävs strategiskt tänkande, kunskap om företaget och branschen samt god kommunikationsförmåga för att kunna arbeta med omvärldsbevakning. Dessa kompetenser förvärvas inte genom utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap. Enligt min bedömning är det här det kritiska avgörandet ligger. För att kunna ge bättre förutsättningar för personer med denna utbildning att få tillgång till en bredare arbetsmarknad så krävs en förändring. Det handlar om att dels utveckla ett antal ämnen inom B & I, exempelvis informetri, knowledge management och information resources management och dels om att ha ett annat förhållningssätt till informationens användning – införa ett annat tänkesätt. I tillägg till detta fordras även att man marknadsför yrkesgruppens kompetens.

6. Litteraturförteckning

Material från Internet som finns upptaget i förteckningen var tillgängligt i januari 2003.

Aguilar, Francis Joseph (1967). *Scanning the Business Environment*. Collier-Macmillan, Toronto.

Almerud, Peter (2002). "Helt förändrad attityd på tio år", *DIKforum*. Nr 13. s.18-19.

Andreartha, Letitia (1999). "Using Business Intelligence to achieve a sustainable competitive advantage", *Tidskrift för Dokumentation*. Vol. 54, Nr 4. s.103-110.

Armstrong, C.J. & Large, J.A. (1986). "Employment criteria in the library and information sector: A British Survey", *Education for Information*. Nr 4. s.191-217.

Bawden, David (1998). "Competitor Intelligence in the Pharmaceutical Industry", *Encyclopedia of Library and Information Science*. Ed. Allen Kent & Carolyn M. Hall. Vol. 63. Suppl. 26. Marcel Dekker, New York s.33-52.

Beskow, Per (2002). "Nytt ljus över gamla stenar", *Svenska Dagbladet*. 2002-08-15.

Biblioteks- och informationsvetenskap i Lund (BIVIL)

URL: <http://www.kult.lu.se/index.php?page=2>

Bibliotekshögskolan Borås (BHS) URL: <http://www.hb.se/bhs>

BIBSAM om Outline

URL: <http://www.kb.se/bibsam/bidrag/abmrapport.htm>

Chalmers Tekniska Högskola, Avdelningen för väg och vatten

URL: http://www.vsect.chalmers.se/utbildning/forskar/doktorandkurser_s.html

Choo, Chun Wei. "Environmental scanning as information seeking and organizational learning". Faculty of Information Studies, University of Toronto.

URL: <http://informationr.net/ir/7-1/paper112.html>

Choo, Chun Wei (2002). *Information Management for the Intelligent Organisation - The Art of Scanning the Environment*. 3rd Ed. Asist Monograph Series, Medford.

Choo, Chun Wei (1999). "The Art of Scanning the Environment", *Bulletin of the American Society for Information Science*. Vol. 25, No 3. February/March 1999.

URL: <http://www.asis.org/Bulletin/Feb-99/choo.html>

Christensen, Bodil (1997). "Portræt af et fagområde: Referencearbejde og dokumentation", *BiblioteksskoleNYT*. Nr.2. Danmarks Biblioteksskole, Köpenhamn.

Christofferson, Karin (2001). "Tetra Paks bibliotekarier frigör tid för sin kompetens", *Nya Ciceron*. Nr 2. s.7.

Clausen, Helge (1990). "The Future Information Professional: Old Wine in New Bottles? Part One", *Libri*. Vol. 40, Nr 4. s.265-277.

Danmarks Bibliotekarforbund URL: <http://www.bf.dk> (nyheter Bibliotekarforbundets Fokusgruppediskussion af forbundets serviceydelser til privatansatte 25.06.02)

Den moderne bibliotekar: En brugsbog om faget, jobprofiler og uddannelserne (1996). Irene Wormell og Bodil Christensen (red.) Danmarks Biblioteksskole, Köpenhamn.

Deppert, Astrid & Härstedt, Åsa (1996). *Småföretagen i ett folkbiblioteksperspektiv : en undersökning om informationsbehov och informationsvanor hos några småföretag i Osby kommun*. Examensarbete för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap, Lunds universitet. BIVILs skriftserie 1996:2.

DIK-förbundet: URL: <http://www.dik.se>

Docere Intelligence URL: <http://www.docere.se>

Dosa, Marta L. (1985). "Education for New Professional Roles in the Information Society", *Education for Information*. Nr 3. s.203-217.

Education for Librarianship in the Nordic Countries (1998). Harbo, Ole & Pors, Niels Ole (red.) The Education of Library and Information Professionals An International Series, Mansell, London.

Fidoten, Robert E. (1971). "Current Awareness Service", *Encyclopedia of Library and Information Science*. Ed. Allen Kent & Harold Lancour. Vol. 6. Marcel Dekker, New York. s.332-336.

Frankelius, Per & Rosén, Göran (1993). *Företaget och omvärlden - handbok i strategisk information*. Liber Hermods, Malmö.

Mer information tillgänglig på URL: <http://www.frankelius.com>

Frankelius, Per (2001a). "Information management or mind management?", *Tidskrift för Dokumentation*. Vol. 56, Nr 3. s.67-78.

Frankelius, Per (1998). "Om informationens nytta", *Tidskrift för Dokumentation*. Vol. 53, Nr 2. s.47-53.

Frankelius, Per (2001b). *Omvärldsanalys*. Liber Ekonomi, Malmö.

Froehlich, Thomas J. (1986). "Challenges to curriculum development in information science", *Education for Information*. Nr 4. s.265-289.

Furustig, Hans & Sjöstedt, Gunnar (2000). *Strategisk omvärldsanalys*. Studentlitteratur, Lund.

Förslag till ny myndighet för omvärldsanalys, utvärdering och statistik. SOU 2000:98 Betänkande av Utredningen om en ny myndighet för analyser, omvärldsbevakning och utvärdering. Näringsdepartementet. Fritzes Offentliga Publikationer, Stockholm.

Geonord URL: <http://www.geonord.org/geoanalys/kluster.html>

Ginman, Mariam (1987). *De intellektuella resurstransformationerna : Informationens roll i företagsvärlden*. Åbo Akademis Förlag, Åbo.

Gold, Dieter (1999). "The Information Professional: an asset for competitive intelligence", *FID Review*. Vol. 1, Nr 4/5. s.77-82.

Gullspångs kommun URL: <http://bibliotek.gullspang.se/omvbev.html>

Göteborgs Stad

URL: [http://www.goteborg.se/wwwdb/Omvarld.nsf/startsidor/\\$first?OpenDocument](http://www.goteborg.se/wwwdb/Omvarld.nsf/startsidor/$first?OpenDocument)

Göteborgs universitets marina forskningscentrum URL: <http://www.gmf.gu.se>

Hamrefors, Sven (2002). *Den uppmärksamma organisationen - Från business Intelligence till Intelligent Business*. Studentlitteratur, Lund.

Hamrefors, Sven (1996). *Omvärldsbevakning för organisatoriskt lärande*. Arbetslivsinstitutet. Solna.

Hamrefors, Sven (1999a). *Spontaneous Environmental Scanning - Putting "putting into perspective" into perspective*. Stockholm School of Economics, The Economic Research Institute, Stockholm.

Hamrefors, Sven (1999b). "The Company Library's Contribution to the Organisation's Environmental Scanning", *Tidskrift för Dokumentation*. Vol. 54, Nr 4. s.111-124.

Holmedal, Hanna (2002). *Företagsbibliotekens tjänster i informationsåldern*. Examensarbete för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap, Lunds universitet. BIVILs skriftserie 2002:16.

Information Management - A Scandinavian Approach (1993). Johan Olaisen (red.) Universitetsforlaget AS, Oslo.

Ingwersen, Peter & Irene Wormell (1990). *Informationsformidling i teori og praksis*. 1 Uppl. Munksgaard, Köpenhamn.

Institutet för tillväxtpolitiska studier URL: <http://www.itps.nu>

Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier vid Uppsala universitet
URL: <http://www.abm.uu.se>

Kahaner, Larry (1998). *Competitive Intelligence - How to gather, analyze, and use information to move your business to the top*. Simon & Schuster, London.

Ytterligare information tillgänglig på URL: <http://www.kahaner.com>

Kairos Future URL: <http://www.kairos.se>

Karlsson, Maria (1998). "Omvärldsbevakning i företag och andra organisationer – en konferensrapport", *Tidskrift för Dokumentation*. Vol. 53, s.115–119.

Knowledge Engineering: Expert systems and information retrieval (1987). Irene Wormell (red.) Taylor Graham, London.

Linköpings universitet URL: <http://www.imt.liu.se>

Länsbibliotek Värmland om Projekt omvärldsbevakning

URL: http://www.vermland.se/lansbib/projekt/projekt_omvarldsbev_ansokan.htm

Meta - data om data. Om klassifikationssystemet Outline.

URL: <http://www.meta.se/html/resurs.xhtml>

Meyer, Herbert E. (1987). *Real-world intelligence : organized information for executives*. 1. ed. Weidenfeld & Nicolson, New York.

Nelke, Margareta (1998a). "Bibliotekets roll i företagets framtid", *Tidskrift för Dokumentation*, Vol. 53, Nr 2. s.41-45.

Nelke, Margareta (1998b). "Knowledge Management in Swedish Corporations - The Value of Information and Information Services", *TLS Meddelande* 28, Stockholm.

Norrköpings stadsmuseum om klassifikationssystemet Outline

URL: <http://www.norrkoping.se/arkivdata/stadsmus.html>

Olander, Birgitta (2001). "Framgångspotential - En fantombild av den nya bibliotekarien", *Ikoner* årg.4, Nr 5. s.3-9.

Omvärldsbevakning och konkurrenskraft (1996) Seminarium i SAFs hörsal Stockholm den 14 mars 1996, Svenska Arbetsgivareföreningen och Försvarets Forskningsanstalt.

Pors, Niels Ole (1990). "Employment Patterns, the Labour Market, and Student's Preferences", *Libri*, Vol. 40, Nr 2. s.112-125.

Rehman, Sajjad ur (2000). *Preparing the Information Professional - An Agenda for the Future*, Contributions in Librarianship and Information Science, Number 93. Greenwood Press, Westport.

Sandström, Björn (1988). *Business intelligence - företagets underrättelsetjänst*, 1 Uppl. Liber, Malmö.

Schreiber, Trine (2000). *Bibliotekaren og det private arbejdsmarked; Rapport for undersøgelsen*; Danmarks Biblioteksskole, Institut for Biblioteksudvikling, Marts 2000, Köpenhamn.

Skoglund, Ulrika (1999). "Rikt utbud av omvärldsinformation i Riksdagens nyhetsdatabaser", *Tidskrift för Dokumentation*, Vol. 54, Nr 2. s.49-53.

Socialstyrelsen om Internationella Cancerunionens (TNM) klassifikationssystem

URL: <http://www.sos.se/mars/sta005/sta005.htm>

Sociologiska institutionen vid Umeå universitet (biblioteks- och informationsvetenskap)

URL: <http://www.umu.se/soc/biv/biv.htm>

Stockholms Stad URL: <http://www2.stockholm.se/infoom/namnd/>

Strömfelt, Ralph (1990). *Information Management i teori och verklighet*, BIBSAM Rapport Nr 1, Kungliga Biblioteket, Stockholm.

Svenska skrivregler utgivna av Svenska språknämnden (2000). 2 Uppl. Liber, Stockholm.

Tekniska Litteratursällskapet (TLS) – Svensk förening för informationsspecialister

URL: <http://www.tls.se>

Thulin, Marjolaine (1999). "Patent – en dold källa till omvärldsbevakning", *Tidskrift för Dokumentation*, Vol. 54, Nr 4. s.125-130.

Uppsala kommun URL:

http://www.uppsala.se/svenska/kommuninfo/Internationellt_arbete/omvarld/omvarld.htm

Wormell, Irene (1999). "Adding values to the retrieved information", *FID Review*, Vol. 1, Nr 4/5. s. 83-90.

Wormell, Irene (1986). "Shaping future professional roles: New marketplace-oriented attitudes in curriculum development in Denmark", *Education for Information*, Nr 4. s.119-126.